

Horváth Tamás

TRIANONRÓL 100 ÉV MÚLTÁN

Nagykanizsai hõfismereti füzetek

43

Horváth Tamás

**TRIANONRÓL
100 ÉV MÚLTÁN**

Nagykanizsa
2020

Kiadja:
Nagykanizsai Városvédő Egyesület

Felelős kiadó:
Cserti Tibor
elnök

Lektorálta:
Horváth Gábor

© Horváth Tamás

ISSN 1216-3724
ISBN 978-615-80755-2-7

A szöveget gondozta:
Ruzsinszky Klementina

Tördelőszerkesztő:
Lengyák András

ELŐSZÓ

Történelmünk sorsfordulói közül talán Trianon érint mindnyájunkat leginkább érzelmeinkben. Egy lelkében igaz magyar ember nehezen nyugodhat bele ebbe a traumába, amelynek a feldolgozása, megítélése a mai napig nem tért nyugvópontra. Nemzetünk egyik legnagyobb tragédiáját a történészek egy része az önálló magyar államiság elvesztéséből adódó hosszú távú folyamat beteljesüléseként, míg más elméletek az első világháborús összeomlás utáni elhibázott politika következményeként értékeli.

Az 1918—19-es zűrzavaros időszakban, ahol a színes őszi-rózsákat vörös szegfű, majd fehér darutollak váltották fel, csak rövid időre létesült nemzeti összefogás, s egyik erőnek sem volt érdemleges nagyhatalmi támogatottsága, mellyel érvényesíteni tudta volna a nemzet érdekeit. A Habsburgok dunai monarchiájának a kontinentális erőegyensúly fenntartása szempontjából megvolt a maga történelmi szerepe. Az első világegés végén ez a szerep lejárt, Közép-Európában új biztosítékok kellettek a stabilitáshoz az antant szövetségi rendszerének kiépítésével — új államok alapításával.

A történelmi Magyarország ugyanarra a sorsra jutott, mint a térség összes multietnikus birodalma. A folyamat — a Török Birodalom dezintegrációjával kezdődött, kis nemzetállamok keletkezésével folytatódott és a XX. század végén a Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia szétesésével záródott. Érzelemmentes megközelítéssel az országvesztés felfogható úgy is, hogy a soknemzetiségű konglomerátum felbomlása történelmi szükségszerűség volt: ismét lett független Magyarország — Habsburgok nélkül. Ám nem volt a folyamat szükségszerű velejárója nemzetrészeink elszakítása.

A különböző történész-műhelyeket leginkább megosztó kérdés joggal merül fel: a magyar politika irányítóit, a nemzet sorsának formálóit, mekkora felelősség terheli Trianonért? Az elmúlt száz évben ezt a kérdést áthatotta a politika, mert a kor-

szak szereplőit egyes irányzatok szellemi előd kereséssel kívánták kisajátítani, míg más pártok szellemi holdudvara a lejáratusukon fáradozott, s időnként e méltatlan küzdelemben elhomályosulni látszott a valóság. A *Trianonról 100 év múltán* című munka tárgyilagossággal járja körül annak a megközelítésnek a kérdéskörét, miszerint amíg a magyar politika helyzetben volt (a dualizmus idején), milyen lépéseket mulasztott el a nemzetiségek lojalitásának megnyeréséért, mellyel még befolyásolhatta volna a történelmi Magyarország jövőjét.

A szerző — gimnáziumi történelemtanár — régóta kutatja a témát. Megpróbál választ adni arra, hogy milyen mértékben lehet az országvesztés tragédiáját az aktuális magyar vezetéssel azonosítani, miközben kellő objektivitással vázolja fel a nemzetközi milióban az antant hozzáállását, melynek első számú szempontja nem a térség demokratizálása, hanem a stratégiai szövetségek kialakítása volt, s egyik magyar kormányt sem méltányolta kellő külpolitikai partnerséggel, valamint figyelmen kívül hagyta az önrendelkezés elvét.

Felvetődik az olvasó számára az a sokakat foglalkoztató kérdés is, hogy miért nem védtük meg fegyveresen a területeinket. Ez esetben is a primer forrásanyagra alapozódik az értekezés, hiszen elsősorban a magyar mozgástérre fókuszál a diplomáciai feljegyzések tükrében, és mellőzi azokat a tendenciózus összehasonlításokat, amelyek a részletek kellő ismerete nélkül vezethetik félre az érdeklődőt, mint például a törökök ellenállásával való példálózás, vagy Balassagyarmat és Sopron terület-visszaszerzési sikerének körülményei.

A tanulmány zárógondolatai a Trianonra adható gyógyír lehetőségeit mérlegelik. A szerző által említett kisebbségi jogbiztosításon túl biztató jövőt jelent a regionalizmus és az önkormányzatiság erősödése egy olyan Európában, ahol a kisebbségi kérdés már nem belügy, hanem nemzetközi szintre emelkedik. Regionális és bilaterális megállapodások garantálják a nemzetiségek egyéni és kollektív jogait. Európában a kisebbségi kérdés fokozatosan az államközi együttműködés részévé vált, így a határon túl élő magyarság politikai képviselete által is

— időnként az utódállamok kormánytagjaiként — érvényesülhet a magyar nemzet befolyása, gazdasági előnyszerzése a Kárpát-medencében, bár ez Trianon fájdmát csak részben enyhíti.

Gyógyírt jelenthet a háromszintű autonómia: perszonális, kulturális és territoriális. Ez utóbbinál jogharmonizációs kérdés, hogy lehet-e megtölteni etnikai tartalommal, de a tömbmagyarság esetében fogalmazódtak meg területi autonómia törekvések a Székelyföld Autonómia Statútummal dél-tiroli mintára, vagy a három székely megye fúziója egy fejlesztési régióvá, valamint a határ menti Partium-terv. Vannak erőfeszítések a kárpátaljai magyar körzet kialakítására, a vajdasági magyar körzet községi társulására és egy szlovákiai magyar megye létrehozására.

A problémák orvoslását segíti elő a számos ország jogrendje által elfogadott kettős állampolgárság intézményrendszere, s mindezen törekvések nem zárják ki egymást. Trianont oldja a szubszidiaritás és regionalizmus európai uniós alapelve. Napjaink gazdasági együttműködése merőben más típusú egymásrautaltságot hív létre, mint amilyeneket az államhatárok rögzítenek. Két-három állam egymással szomszédos területre szervezesebben egymásra lehet utalva, nem beszélve arról, hogy a két kultúrához való kötődés mára komoly helyzeti előnnyé vált, s a nemzeti kisebbségek mind a gazdasági és kereskedelmi, mind a kulturális együttműködésben jelentős hídszerepet játszhatnak. Ám a legfontosabb tanulság — amit a ma politikaformálóinak ez a korszak üzen — a nemzetstratégiai alapkonszenzus létfontossága, mert ez elengedhetetlen lépés Trianon sebeinek begyógyítására.

TRIANONRÓL 100 ÉV MÚLTÁN

2010. évi XLV. törvény a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről:

„4. §. Az Országgyűlés kötelességének tekinti arra inteni a nemzet ma élő tagjait és a jövőendő nemzedékeket, hogy a trianoni békediktátum okozta nemzeti tragédiára mindörökké emlékezve, más nemzetek tagjaiban okkal sérelmeket keltő hibáinkat is számon tartva, s ezekből okulva, az elmúlt kilencven esztendő küzdelmeiben az összefogás példáiból, a nemzeti megújulás eredményeiből merítve, a nemzeti összetartozás erősítésén munkálkodjanak. Ennek érdekében az Országgyűlés június 4-ét, az 1920. évi trianoni békediktátum napját a Nemzeti Összetartozás Napjává nyilvánítja.”

Nemzetiségi kérdés a dualizmus korában

Június 4-e 2010 óta a nemzeti emlékezés napja. A Magyarországot ért trauma sokszerűen megélt napja, máig ható, fájó seb. Történelmi kudarcaink, leverett szabadságharcaink, tatár és török dúlásának emlékei gyógyítható veszteségek, Trianon azonban amputáció, nem felejthető, hiszen bármerre indulunk el az országhatárainkon kívül, azt láthatjuk, hogy „Magyarország az önmagával határos ország”. A trianoni döntés mai visszhangjai a fájdalom és veszteség hangjai itthon. Ez a történelmi fordulat ma azért is hatékony, mert magába sűríti a két világháború közötti összes tragédiát és kudarcot, mely a határon túli magyar kisebbséggel megtörtént. Ténykérdés, hogy 1920-tól az utódállamokban, Románia, Csehszlovák Köztársaság, Szerb—Horvát—Szlovén Királyság, a *kisebbségeket elnyomó, diszkriminatív politika* folyt. A csehszlovák nyelvtörvény, a reszlovakizálás¹ kényszere, a sajtóperek, a választá-

¹ Reszlovakizálás: asszimilációs kampány a magyarság létszámának csökkentésére a Felvidéken.

sokat befolyásoló „hosszúkás járások”² kialakítása a magyarlakta területeken, a jelentős magyar városok nagyközséggé visszaminősítése, a magyar iskolahálózat leépítése, a magyarok kárára történő földreform, a szlovák telepes falvak³ létrehozása az összefüggő magyar területeken – e politika konkrét lépései voltak. A Román Királyságban a választójog korlátozása, a választókerületek manipulálása, a földbirtok-törvény: az egyházak, iskolák, községek birtokainak elvétele, a román telepes falvak, a magyar iskolahálózat elleni intézkedések: 1919–20-ban 900 elemi iskolában szüntették meg a magyar nyelvű tanítást, majd megszüntették a magyar nyelvű középfokú állami oktatást. Az új román alkotmány, a törvénytelenések, az erőszak mind az első világháborút lezáró béke kisebbségvédelmi előírásainak semmibe vételét jelentették. S hasonló folyamatok zajlottak a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságban, ahol a magyar iskolák és tagozatok száma egy évtized alatt a nyolcadára csökkent 1918-tól, a középiskolák 90%-át megszüntették, a szakiskolákat teljesen felszámolták, a magyar tanítóképzőt végzeteket szerb területekre helyezték, földreformot hajtottak végre, hogy a korábbi magyar birtokokat telepes családok között osszák szét, bevezették a névélemzést⁴ stb.

Nincs értelme összevetni a dualizmus kori „magyar elnyomást” a két világháború közötti utódállamok gyakorlatával, vagy az azt követő időkkel, hiszen a sor folytatható lenne az Újvidéken a magyar hadsereg által elkövetett atrocitásokkal 1942-ben, s ennek megtorlásával: szerb vérengzés a Bácskában, vagy akár a Beneš-dekrétummal⁵ (a Szlovákiában élő magyarok és németek kollektív háborús bűnösségéről), csehszlo-

² Hosszúkás járások: a közigazgatási határok megváltoztatása a magyar lakosság rovására, hogy a járáson belül kisebbségbe kerüljenek.

³ Telepes falvak: a magyarlakta területek betelepültekkel történő felhígítása

⁴ Névélemzés: szláv hangzású névvel a magyar gyermek nem járhatott magyar nyelvű iskolába

⁵ Beneš-dekrétum: 1945. augusztus 23-án kiadott törvényerejű rendelet Csehszlovákiában, mely a magyar és német népességet kollektív háborús bűnösnek nyilvánította, megfosztotta állampolgárságától, s előírta kitelepítésüket. Bizonyos rendelkezései ma is érvényben vannak.

vák—magyar lakosságcserével, hogy a későbbi idők Ceaușescu-jának⁶ a magyar falvak eltüntetésére irányuló politikáját, vagy az 1990 évi marosvásárhelyi fekete márciust már ne is említsük!

Ezek nehezen emészthető emlékek. 100 év telt el Trianon óta s igaza lehet a történésznek: „Trianont se lenyelni, se kiköpni nem tudjuk”. (Ungváry Krisztián történész)

A magyar közvélemény a nemzeti tragédiák első helyére Trianont teszi. Az interneten látható, e témához hozzászólók véleményét azonban ma is áthatja a még Horthy-korszakból származó kultúrfölény elmélet, s sok esetben a szomszéd népek lenézése is. A hazai magyarok jelentős részének Trianon elsősorban érzelmi kérdés, de korántsem biztos, hogy ez mindig alapos és valós ismeretekre épül. Szívósan tartja magát néhány legenda. Pl., hogy a békekötés száz évre szól, Clemenceau⁷ a fia sikertelen házassága miatt utálta a magyarokat, hajózható folyóként tüntettek fel patakokat a csehek, a románok kéjnéket vetettek be a döntéshozók megnyerése érdekében stb.

Történelmi tudatunknak három szintje van. Ennek hivatalos, állami része megjelenik az oktatáspolitikában, s magán viselheti az éppen aktuális múltértelmezés jegyeit. A történészeket magukat is megosztja az 1918–20 közötti sorsfordító időszak megítélése, a forradalmak értékelése, s nem könnyű a sokféle igazság közötti eligazodás a harmadik, a hétköznapi, saját, egyéni szinten sem. A nacionalista történetírás egyoldalúan elemző, „nemzeti igazságot” keres, s ennek jegyében értelmezi „helyesen” a múltat, s a baloldali történészek sem képesek mindig elfogulatlan, tárgyilagos szemléletre.

Két történészfelfogású koncepció ütközik: az egyik 1867-re, a másik az 1918/19-es eseményekre vezeti vissza Trianont. Mindenkinek tetsző múltértelmezést nem fogunk találni!

⁶ Ceaușescu, Nicolae (1918—1989): román kommunista politikus, miniszterelnök, diktátor.

⁷ Clemenceau, Georges (1841—1929): francia politikus, miniszterelnök, hadügy-miniszter, a „Tigris”.

Mégis az *utólagos megértést*, nem pedig az utókor vélt vagy valós bölcsességével történő *ítélkezést* segítheti elő, ha Trianonhoz, ill. az 1918—20-as évekhez másképpen közelítünk.

Nem csak nekünk van Trianonunk. Az Osztrák Császárságból megmaradt Ausztria a Saint Germain-i⁸ békével területének több mint kétharmadát, lakosságának háromnegyedét veszítette el. S említhetem akár Lengyelország 18. század végi felosztását három hatalom között, hogy a lengyel állami önállóság több mint száz évre eltűnjön.

Trianon nekünk trauma, az utódállamoknak örömnép. Ott területgyarapodás, itt csonka Magyarország. Ott a nemzeti küzdelmeik győzelme, itt bomlasztó tevékenységük kárhozatos eredménye. Ami nekünk második Mohács, harangszó és félárbocra eresztett zászlók, magyar *Hiszekegy és Nem, nem soha!* — ott történelmi igazságtétel és államalapítás.

Trianon tehát párhuzamos történet. A győztesekhez csatlakozó kisállamok egyfajta történelmi elszámolásként fogadták. Ezt az álláspontot tükrözi a Csehszlovák Köztársaság meghatalmazott követeként aláíró Stefan Osusky, a csehszlovák békeküldöttség főtitkárának ismert kijelentése. „Egyet nem feledek. Amikor 1920. június 4-én, háromnegyed ötkor a Trianon nevet viselő szerződést aláírtam, tudtam, hogy a szlovák nemzetnek a volt Magyarországgal szembeni elszámolását írom alá... a nemzet vérével, szenvedésével és nyomorával írt számlák elszámolását. S az ilyen elszámolás örök.”

Tegyünk egy rövid kitérőt! A történelem ugyan nem ismeri a „mi lett volna, ha?” kérdést. Mégis, mi lett volna, ha győzünk?

Megváltoznak a határok, s az nem magyar nemzeti érdek. Újabb szláv területek szerzése sem, hiszen az felborítaná a nemzeti arányokat, s csökkentené a magyar befolyást. A Monarchiának egyben kell maradnia, s nem szabad területszerzésre törekednünk — vallotta Tisza István⁹ miniszterelnök.

⁸ Saint Germain francia város, Párizstól nyugatra.

⁹ Tisza István, gróf (1861—1918) politikus, miniszterelnök 1903—1905, ill. 1913—1917 között.

1879-ben született meg Németország és az Osztrák—Magyar Monarchia szövetsége. II. Vilmos¹⁰ német császár 1896-ban hangoztatta, hogy a nagy német birodalom határai nem érnek véget Európában, hanem más földrészekre is kiterjednek, a német birodalom, legalábbis igényeiben „világbirodalom”.

A világháború alatt lett ismert a Mitteleurópa¹¹ terv. Ennek részei: Ausztria—Magyarország, Olaszország, Balkán, Skandinávia, Franciaország és a cári Oroszország nyugati tartományai: Finnország, Baltikum, Kongresszusi Lengyelország. Ez a kontinentális térség a birodalom magva, ezt egészíti ki a gyarmatbirodalom Közel-Keleten, Afrikában és a Csendes-óceánon. Az új irány valóságos lépései: hadseregfejlesztés, flottaépítés, Berlin—Bagdad vasút, behatolás a közel-keleti térségbe, első és második marokkói válság. 1912-ben Németország gyarmati területe 2,6 millió km².

Nem valósult volna meg, ha győznek? Lehetséges. Hitler viszont később megkísérelte a hasonló nagyságrendű hódítást.

Még nem dőlt el a háború, amikor megjelent Ifj. Andrásy Gyula¹² könyve *A világháború problémái* címmel, 1916, Budapest, Révai Bizottság.

„A háborúnak oka kizárólag csak az entente¹³ támadó politikája, amely Németország, és így ellenünk volt irányozva. Minden egyes ellenséges nagyhatalmat hódításvágy, vagy gyűlölet és ellenszenvből támadt bizalmatlanság vezette.

A mi politikánk békés volt minden ízében. Egy olyan lépésre sem tudnak ellenségeink rámutatni, amit jogtalan agresszió-nak lehetne nevezni. Az entente az annexiót hirdette agresszív-nak, de ez pusztá ráfogás.

A mi felelősségünk a háború körül semmi! Mi a háborút el nem kerülhettük, azt ránk kényszerítették ellenségeink!”

¹⁰ II. Vilmos (1859—1941): német császár 1888—1918 között.

¹¹ Mitteleurópa terv: német tervezet Európa átrendezéséről.

¹² Ifj. Andrásy Gyula, gróf (1860—1929): politikus, a Monarchia utolsó külügy-minisztere.

¹³ Entente, antant: francia, angol, orosz szövetségre épülő katonai blokk, a központi hatalmak, főként Németország ellen, majd háborús koalíció.

Ez bizony a felelősség hártásának példája. Ám miért idézem pont ezt a szövegrészt?

2005-ben volt egy Gallup Országimázs vizsgálat a magyarok történelmükhöz való viszonyulásáról. Ennek három megállapítását idézem az alábbiakban:

1. A magyar különösen tehetséges nemzet, de a történelem nagyon mostohán bánt velünk. (A megállapítással a kérdezettek 78%-a egyetért.)

2. A magyar nemzet többet szenvedett történelme során, mint a nemzetek többsége. (59% egyetért.)

3. Mi magunk, a magyar nép vagyunk felelősek azért, hogy történelmünk ilyen tragikusan alakult. (26% ért egyet.) Elgondolkodtató, hogy az emberek többsége a rossz, tragikus sorsot hibáztatja bajainkért, s csak negyedük gondolja, hogy mi is felelősek vagyunk a történelmünkért.

Ki kell lépnünk ebből a szemléletből, ha érteni akarjuk a múltat, s szembe kell nézni reális önismeretünk kialakításának érdekében tévedéseinkkel, hibáinkkal, mert a történelem sok tanulsággal szolgálhat, ha okulni akarunk belőle.

Ennek jegyében az alábbi fő témakörökre koncentrálok: a nemzetiségi kérdés és ennek kezelése a dualista Magyarországon. Az őszirózsás forradalom¹⁴ meghatározó eseményei. Az antant diplomáciai, katonai törekvései — a Trianonhoz vezető út állomásai.

E témakörök mindegyike akár önálló, hatalmas anyagú ismeret, ezért törekszem csak a főbb vonalak vázolására:

A 19. század nemzetiségi adataiból indulok ki. Tudjuk, hogy a század közepén a magyarság aránya 46% volt. 1900-ra a századforduló körüli évek kivándorlása ellenére is, létszámunk 51,4%-ot, tíz év múlva 54,5%-ot ért el. A majdnem tízmillió magyar mellett 1,9 millió német, ugyanennyi szlovák, 2,9 millió román, 464 ezer ruszin, 198 ezer horvát, 545 ezer szerb, s 313 ezer egyéb nemzetiségű élt. E jelentős számú nemzetiséginek soha nem volt arányszámuknak megfelelő képviselője

¹⁴ Őszirózsás forradalom: polgári, demokratikus forradalom Magyarországon 1918 októberében, nevét a katonasapkákra tűzött őszirózsáról kapta.

a magyar parlamentben, ennek csúcsa 1906-ban volt, amikor összesen 25 nemzetiségi képviselővel számolhattak. Oka részben a magyar választójogi törvények alakulása, részben tudatos távolmaradásuk is.

A nemzetiség problémáival azért kell külön is foglalkozni, mert egyik — ha nem is döntő — oka volt a történelmi Magyarország széthullásának, s rögtön hozzá kell tennünk, hogy a Monarchia vezetése sem tudta volna sokáig egyben tartani a soknemzetiségű birodalmat. Volt igazság Kossuth Kasszandra¹⁵-jóslatában...

A kérdés az, milyen lehetett nemzetiségiként élni Magyarországon?

A kérdés az, hogyan jutottak el a velünk egy hazában élő nemzetiségek a teljes szakítás és önálló állam megteremtésének igényéhez? Egy olyan folyamatot láthatunk, amelynek egyik táplálója saját nacionalizmusuk egyre erősödő radikalizálódása, másik oldala pedig az ezt gátolni igyekvő magyar törekvések, s ezek kölcsönös gerjesztése. S az ebben a folyamatban történeteket mindkét oldalról, de az ő szemszögükből is érdemes végiggondolni, mert a megértést ez talán könnyítheti.

Elsőként Teleki László¹⁶, Kossuth Lajos¹⁷ és Eötvös József¹⁸ fogalmazták meg, hogy a történelmi Magyarország területi egységének fennmaradása hosszú távon megkérdőjeleződhet a nemzetiségi törekvések felerősödése miatt. A nemzetiségi kérdés sarkalatos pontja volt, hogy miképpen lehet megtartani őket a történelmi Magyarország keretei között. A század végére felerősödő nemzetiségi önállósági törekvések számíthatnak Szerbia és Románia anyaországára (Románia előbb volt önálló nemzetállam, mint a magyar), majd valamennyi nemzetiség külső támogatókra talált a világháborúban győztes

¹⁵ Kasszandra: Priamosz trójai király leánya, nagyhírű jósnő.

¹⁶ Teleki László (1811—1861): politikus, író, a Határozati Párt vezetője, az Akadémia tagja.

¹⁷ Kossuth Lajos (1802—1894): jogász, újságíró, politikus, kormányzó elnök.

¹⁸ Eötvös József (1813—1871): író, liberális politikus, vallás- és közoktatásügyi miniszter.

antantban, amely végül maga is eltökélte az Osztrák—Magyar Monarchia felosztását.

Az 1868. évi nemzetiségi törvény a területi egység és az egy politikai nemzet elve alapján széles körű nyelvhasználatot biztosított az oktatás, közigazgatás és bírászkodás alsó és középső szintjén a nemzetiségieknek. Egyesületeket, pénzalapokat létrehozhattak, de a törvény autonómiát nem adott. A nemzetiségi hivatalképesek, ennek betöltésénél a szakértelem az irányadó. Vegyes lakosságú települések esetén, ha arányuk 20% feletti, joguk van saját nyelvet használni. A törvény széles körű egyéni jogokat biztosít. A haladó szellemű törvényt azonban nem tartották be.

A törvény a nemzetiségiakat nem elégítette ki, visszavonultak, s ki is szorultak a politikai életből, s fokozott gazdasági megerősödésükre koncentráltak. A horvátok kivételével csonka társadalomban éltek, a századfordulóra már jelentős nemzetiségi burzsoáziával rendelkeztek arra törekedve, hogy saját területükön kiszorítsák a magyar és külföldi tőkét. Példaként a román bankok térfoglalását, számszerű gyarapodását említhetem.

Deák nemzedékének eltűnésével a magyar uralkodó osztály a magyar nemzetállam megteremtését a magyar nyelv terjesztésétől és közigazgatási módszerektől várta. („Felülírták” a nemzetiségi törvényt.)

Az 1879. évi XVIII. tc. előírta a magyar nyelv tanítását a népoktatási intézetekben. Minden tanítóképző intézetben a magyar nyelv oly óraszámában tanítandó, hogy azt minden tanítójelölt beszédben és írásban elsajátíthassa. Három év elteltével nem kaphat tanítói oklevelet, s nem alkalmazható, aki el nem sajátította a nyelvet. A már hivatalban lévő tanítók erre négy év időt kapnak, majd vizsgáznak.

A magyar nyelv az összes bárminemű népiskolákban a köteles tantárgyak közé ezennel felvételik.

1883. évi XXX. tc. a középiskolák és azok tanárainak képe-
sítéséről (gimnáziumok és reáliskolák).

Az oktatás rendes tárgya lesz a magyar nyelv és irodalom története. A nem magyar nyelvű középiskolákban a 7. és 8. osztályban a magyar nyelv és irodalom története magyar nyelven taníttatik, s e tantárgyból az érettségi vizsgát is ezen nyelven teendő.

Az 1891. évi XV. tc. A kisdedóvókról így rendelkezik: III. fejezetében.

Csakis hazai kisdedóvónő-képző intézményben képesített elnyert okleveles kisdedóvónők alkalmazhatók. A külföldön szerzett képesítést honosítani kell: magyar nyelvből, hazai történelemből, alkotmánytan és földrajz elemeiből vizsgát kell tenni. A dajkák is magyar nyelvvizsgát kötelesek tenni.

Az 1907. évi XXVII. tc. (Lex Apponyi).¹⁹

A törvény 19. §. A nem magyar tanítási nyelvű elemi iskolákban a magyar nyelv olyan mértékben tanítandó, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul élőszóban és írásban érthetően ki tudja fejezni.

Kizárólag hazafias tartalmú, a vallás és közoktatásügyi miniszter által engedélyezett olvasókönyvek, tanszerek használhatók. A magyar hazához való ragaszkodás szellemét és a magyar nemzethez való tartozás tudatát kell kifejleszteni és megerősíteni minden iskolának és tanítónak.

22. §. Ha a tanító a magyar nyelv tanítását elhanyagolja, vagy a kitűzött célnak nem megfelelően tanítja, fegyelmi vétséget követ el. Alapfizetés vagy korpótlék kiegészítést csak a feltételek teljesítése esetén kaphat. Dorgálás, pénzbírság, korpótlékmegvonás (ez két évnél hosszabb nem lehet) állásból való elmozdítás.

A magyar nyelv használatát a nemzetiségek hitoktatásában is szorgalmazó törvényt Tisza István is bírálta: „Én e törvénynek ilyen módosítását, ilyen szekatúrákkal teljes végrehajtását és ennek rendeletnek kibocsátását súlyos hibának tartom” — mondta.

¹⁹ Lex Apponyi: 1907-ben kiadott, az oktatásban a magyarosítást szolgáló törvény.

A nemzetiségiek tiltakoztak a rendelet ellen, amely az eredményességhez igen rövid időt ad (4 év), sikertelenség esetén szankcionál (tanárok elleni perek, eljárások, végzések következtek), s legfőképpen saját nemzeti nyelvük, kultúrájuk gyengítésére szolgál.

A magyarosítás hívei már régen elfeledték Széchenyi intelmét, aki soha nem tartotta célravezetőnek az erőszakos magyarosítást, s Deák véleményét, aki azt vallotta, hogy a nemzetiségieket a magyar viszonyok megkedveltetésével kell magunkhoz kötni.

Volt természetesen logika e magyar törekvésekben. Hiszen valóban érdeke az itt élő nemzetiségiek bármelyikének, hogy elsajátítsa az országban 1844 óta hivatalos magyar nyelvet, s ügyeit ily módon könnyebben intézhesse, de tény, hogy az erőszakos magyarosítás nem érte el a célját, s mindenképpen fokozta a nemzetiségiek elnyomottság érzetét, mert így értelmezték, élték meg. Felháborodásuk, tiltakozásuk nem talált megértő meghallgatásra. Érdemi tárgyalásokhoz sem vezetett a kölcsönös bizalmatlanság miatt sem. S hogy mennyire lehetett eredményes, azt az 1910. évi népszámlálás adata mutatta: a nem magyar anyanyelvű lakosság 75%-a nem beszélt magyarul.

S ide kívánczik néhány megjegyzés:

1784-ben II. József²⁰ nyelvrendelete három év elteltével a közigazgatásban, oktatásban a német nyelv használatát írta elő. A Habsburgok szempontjából volt ebben logika: a latin holt nyelv volt, a magyarság a birodalmon belül saját országában is nyelvi kisebbségben, s az egységes államban gondolkodó uralkodó az egységesítés eszközt látta a nyelvben.

A rendelet óriási felzúdulást váltott ki, erőteljesebbé tette a nyelvújító mozgalmunkat itthon, s ennek végeredménye lett az 1844. évi nyelvtörvényünk.

²⁰ II. József: 1780—1790 között magyar király, a felvilágosult abszolútizmus gyakorlója.

Ha akkor így reagált a nyelvrendeletre a magyarság, s ebben saját kultúrája elleni támadást látott, miért várhatnánk el más a nemzetiségiektől?

Az 1849. évi VIII. (megkésétt) tc. a nemzetiségekről előírta: Országlati, közigazgatási, törvénykezési, hadiügyekben a magyar nyelv használtatván, községekben mindenki akár magyar, akár anyanyelvén szólhat. Az elemi iskolákban tanítási nyelvül mindig a községi, ill. egyházi nyelv fog használtatni. Liberális szemléletű törvény, de nem lépett életbe, a szabadságharc elbukott, többek között az ellenünk forduló nemzetiségieknek köszönhetően is, akiknek azonban ugyanezen törvény megbocsát a nemzet nevében, ha leteszik fegyvereiket, megtérnek, és függetlenségi esküt tesznek.

S a harmadik megjegyzés: A Bach-korszakban, az 1850-es években a germanizálás²¹ jegyében a középiskolákban a német nyelv a kötelező elvárás. A rendelet ellen tiltakozó, Bécset megjárt magyar diákokat kicsapták az egyetemről. Ez volt akkor a hatalom válasza.

A század utolsó harmadában felerősödő nacionalista politika eredményeképpen a népiskolák száma 1880 és 1890 között, oktatási nyelv szerint így alakult: *Magyarország története 1890—1918*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1983.

	1880	1890
Német	867	383
Szlovák	1716	528
Kárpát-ukrán	393	93
Román	2756	2157
Horvát—szerb	313	135

Az oktatáson kívül a kulturális harc másik területe a magyarosító társadalmi egyesületek létrehozása volt. A nemzetiségi vidékeken magyarosító célzattal jelentek meg. Ilyen volt pl. az Eperjesen székelő, a Magyarságot és Népmívelést Terjesztő Egyesület, vagy a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület (FEMKE).

²¹ Germanizálás: németesítés.

Ugyanakkor azokat az egyesületeket, amelyeket az izgatás, magyarellenesség vádja ért, feloszlatták. Így szűnt meg 1871-ben a szerbek Omladina nevű kulturális egyesülete, 1875-ben a szlovákok Matica Slovenska (Anyácska) Egyesülete, arra hivatkozva, hogy szembemegy a magyar állam iránti szolidaritással. Az ezt megelőző évben a nagyrőcei, túrócszentmártoni és znióváraljai szlovák gimnáziumokat pánszláv izgatásra hivatkozva záratta be a magyar kormány.

Éles harc folyt a szerbek részéről is, gyakran erőteljes, lázító stílusban. Miletics Szvetozár²², a szerb nacionalizmus egyik szószólója — kihasználva a sajtószabadság lehetőségét — így írt: „Nos, uraim, magyarok, azt mondom nektek, kiegyezéssel vagy a nélkül, el vagytok veszve. Mi nemzetiségek is talán veletek együtt fogunk halni, de azzal a különbséggel, hogy ti nyomtalanul el fogtok tűnni: mi szlávok ellenben fel fogunk támadni, ha másként nem, mint annak a hatalmas törzsnek a gyermekei, amelynek uralma a Névától az Adriáig terjed.”

A Román Nemzeti Párt az 1880-as években passzivitásba vonult. 1891-ben a bukaresti egyetemi ifjúság megalakította a Liga Culturala²³-t a román nemzeti egység propagálására. Röpirataikban külföldi társaikhoz fordultak, s feltárták a magyarországi románok helyzetét. A magyar diákok válaszképpen heves vitába keveredtek ezzel. 1892-ben a párt benyújtotta a Memorandumot²⁴: a 67-es rendszer egyetlen célja a magyar faji uralom biztosítása, a románok kiszorulnak a közigazgatásból, állami posztokról, s kulturális elnyomás alatt állnak, főként az iskolai magyarosítás által — állította a dokumentum. A Bécsset megjárt küldöttségüket Ferenc József nem fogadta — a román kérdést magyar belügynek tekintve —, s az anyagot átküldték a magyar miniszterelnökségre. A magyar szervek felbontatlanul visszaküldték Erdélybe.

A románok azonban publikálták a Memorandumot, ezért ellenük a sajtó útján elkövetett izgatás címén perek indultak.

²² Miletics Szvetozár (1826—1901): szerb újságíró, ügyvéd, politikus.

²³ Liga Culturala: 1891-ben alapított egyesület a románok kulturális egységéért.

²⁴ Memorandum: emlékirat, beadvány.

A Román Nemzeti Pártot betiltották, s a kezdeményezők között 5 év börtön volt a legsúlyosabb ítélet. A millennium²⁵ idején az összes vádlott kegyelmet kapott. A pernek óriási visszhangja volt a világsajtóban, az elítéltek mint a románság mártírjai mentek át a köztudatba, s az egész ügy sokat ártott a magyar állam hírnevének külföldön. A nyugati sajtóban a románok ebben a szellemben írnak: „A mongol származású magyarság a nemes latin faj egy részét, a románságot tartja fogóságban és akarja megfosztani politikai önállóságától, nyelvétől, nemzetiségétől.” A Liga Cultura párizsi előadásában elhangzik: „A magyarok aránya Transzljajtániában²⁶ 5%, a többi szláv és román.”.

Az összbirodalmi érdekek nem engedték meg a cáfolatot, a végeredmény: torz kép a nemzetiségi viszonyokról.

Mondani sem kell, hogy Bosznia-Hercegovina 1878. évi okupációja (katonai megszállása) és az 1908. évi annexió²⁷ milyen ellenérzéseket keltett a szerbekben. Az annexióval olajat öntöttünk a szerb nacionalizmus tüzére, végképp szertefoszlata a délszláv egység álmait.

A Memorandum-per később is téma volt a parlamentben, amely a Memorandum szerzőit hazaárulóknak minősítette. 1908. május 15-én Lukács László, a Román Nemzeti Párt titkára, országgyűlési képviselő így szólalt fel: „Én Bécsből minden egyes képviselő számára megküldtem a Memorandum egy példányát, ékes magyar nyelvre lefordítva. A képviselőtársaim behozattak egy kosarat a teremszolgákkal, abba dobták be, és kivitették, mondván, hogy ezt érdemli ez a memorandum — ahelyett, hogy elolvasták volna.

Hová folyamodjon egy állampolgár, ha jogaiban sértve érzi magát? Mi elvesztettük bizalmunkat a képviselőtársi többség iránt, ezért az alkotmányos élet másik szuverén faktorához fordultunk, az pedig a korona.”

²⁵ Millennium: ezeréves évforduló.

²⁶ Transzljajtánia: Az Osztrák—Magyar Monarchia Lajtán inneni fele, vagyis Magyarország.

²⁷ Annexió: bekebelezés, egy állam más állammal való egyesítése.

(Lukács László 1917-ben az USA-ban, Franciaországban, Olaszországban, Svájcban agitált a románok ügyei érdekében.)

A század végén a keményedő magyar politika a horvátokkal szemben is érvényesült, különösen, amikor Khuen-Héderváry Károly²⁸ lett az új horvát bán. Szűkítette a választójogot, korlátozta a sajtó és gyülekezés jogát, igyekezett bomlasztani a horvát ellenzéket.

Az eltökélt magyarosítás jellemezte a Bánffy²⁹-kormányt (1895—99). Egyértelműen hirdetett célja: „Minden területen, minden eszközzel a magyar nemzeti állam megteremtése.”

1895-ben a szerb, román, szlovák politikusok nemzetiségi kongresszust tartottak. Nem fogadták el a magyar nemzeti állameszmét, mert az ellentmond a soknemzetiségű ország történeti fejlődésének és etnikai viszonyainak. Centralista államszervezet helyett megyei alapú nemzeti önrendelkezést javasoltak, saját anyanyelv használatát a közigazgatásban, bíraskodásban, általános választójog bevezetését, iskoláik önkormányzatának tiszteletben tartását, kulturális intézményeik állami fenntartását, egy tárca nélküli miniszter kinevezését.

Kívánságaikról Bánffy Dezső miniszterelnök tárgyalni sem volt hajlandó.

Kormányzása alatt kezdődött a helységnevek magyarosítása (1898. évi IV. tc.), amely a helységnevek kétnyelvűségének megszüntetését célozta. (Telepek, puszták, havasok is elnevezendők!)

Bánffy 1903-ban jelentette meg *A magyar nemzetiségi politika* c. könyvét. Ebben ő maga vállaltan „soviniszta”, de ez nála azt az eltökélt akaratot jelenti, amely minden akadályt legyőz. Politikájának egyik alaptézise: ha általános választójogot adnánk, meginogna a magyar nemzeti érdekek befolyása, a szupremácia és hegemonia, a nemzetiségek széthúzó akarata érvé-

²⁸ Khuen-Héderváry Károly (1849—1918): főnemes, politikus, miniszterelnök 1910—1912 között.

²⁹ Bánffy Dezső (1843—1911): politikus, miniszterelnök.

nyesülne. A végcél: az egynyelvű, egységes magyar nemzeti állam.

(Megjegyzem: „A magyar vezetőréteg sem bővíteni, sem korlátozni nem akarta a nemzetiségek jogait” — Száray Miklós: *Történelem III*, 2002, Műszaki Kiadó — Tankönyv középiskolák számára, 269. l.) (?)

Mi táplálta a szupremácia (kultúrfölény) és a hegemonia (vezető szerep) gondolatát a korabeli sajtóban, könyvkiadásban?

(Ha csak az iskolázottság adatait, vagy az analfabéták számát tekintem, összevetve ennek a magyarság, ill. a nemzetiségek közti arányait — ez adhatott hivatkozási alapot a kultúrfölényre, itt azonban másról is szó volt.)

Grünwald Béla (1839—1891) a Magyar Tudományos Akadémia tagja, történész, publicista, országgyűlési képviselő. Ő kezdeményezte három szlovák gimnázium és a Matica bezárását. 1878-ban kiadott *Felvidék* c. könyvében megerősíti a hegemonia szükségességét, s a szupremácia jogosságát, miközben mélyen lenézi a felvidéki tótokat. Az erőskezű, kisebbségekkel szembeni, a jogokat a legszűkebben értelmező politikát tartja követendőnek. „A magyarság asszimilálja az önálló fejlődésre képtelen s alatta álló kis népfajokat, s egy magasabban álló népfajba olvasztja, ezzel az emberiségnek szolgál, mint a civilizáció bajnoka.”

Rákosi Jenő, a Budapesti Hírlap tulajdonos főszerkesztője grandiózus vízió megálmodója. (1902. július 6. sz.) „Harmincmillió magyar, és miénk Európa Kelete.” E látomásban Magyarország a közép-kelet-európai térség civilizátoraként szerepel.

S ide sorolandó Hoitsy Pál: *Nagy-Magyarország. A magyar történet jövő századai Bp. 1902. c.* műve is, amelyben megfogalmazza: A magyarság feladata a hódítás és terjeszkedés, meg fogjuk gyarapítani az országot a Balkán-félsziget tartományaival.

A magyarkodó publicisztika szinte provokálta a nemzetiiségek körében a magyarellenességet, felesleges indulatokat keltett.

Voltak józanabb hangok is. Dimitru Sturdza román miniszterelnök 1895-ben mérsékletre intette az erdélyi román vezetőket, s megegyezést javasolt. Gróf Zichy Nándor³⁰, a Néppárt vezére 1897-ben kifejtette, hogy a magyar kormánynak revideálnia kell nemzetiségi politikáját, mert sem nem liberális, sem nem jó politika.

1896-ban ünnepelte az ország a Millenniumot, az ezer éves állam fennállásának évfordulóját, óriási előkészületek közepe. Eredményeinkre méltán lehettünk büszkék, az ipar, kereskedelem, mezőgazdaság, közlekedés, hitelintézetek, városiasodás, oktatás, egészségügy, Budapest világvárossá fejlesztése életképességünk, értékteremtő erőnk bizonyítékai voltak. A rendezvénysorozat erőt, nagyságot, nemzeti büszkeséget sugallt, a „megmaradás” élményének jelentőségét, s amíg más népek elsüllyedtek vagy eljelentéktelenedtek a történelem sodrában, mi vezető szerepet töltünk be itthon, s a Monarchián belül.

A nemzetiségiek bojkottálták a millenniumot, s tiltakoztak a nacionalista hegemonia megnyilvánulásai ellen.

Az ezredévi rendezvényekhez kapcsolódóan jelent meg a *Magyar nemzet története* c. kötetsorozat 1898-ban. Ennek X. kötetében, *A modern Magyarország 1848—1896* c. részében írták: „Nemzeti consolidationk³¹ nem követeli a nemzetiségek üldözését, annál kevésbé, a mi úgysem lehetséges, azok kiirtását, hanem ezeknek összhangba hozását a magyar nemzeti és állami érdekekkel. Végleges megszilárdulásunk nem képzelhető el másképp, mint hogy a nemzetiségi kérdés elveszti állam és nemzetbontó erejét, vagyis hogy e kérdés segítségével többé senki sem üthet éket sem állami, sem nemzeti organismusunkban. Ez nem jelenti a nemzetiségek beolvasztását, hanem a magyar nemzet oly kibontakozását, hogy a nemzetiségi kérdés többé ártó erőket nem tartalmazhat magában.

A magyar faj hatalmas kiterjesztése az, amely a nemzetiségi rokon és velünk szövetséges elemek tömörülése mellett elvezethet végső consolidationkra, sőt csakis ez vezethet el.

³⁰ Zichy Nándor, gróf (1829—1911): politikus, országgyűlési képviselő.

³¹ Consolidatio: megszilárdulás, helyreállítás.

A magyar faj a benne rejlő csodás erők expanzivitása³² folytán végtelen terjeszkedésre képes.”

(Az idézet I. Ferenc József és kora — *Az utolsó harminc év c. fejezetéből* való.)

A szélsőséges nézetek, a türelmetlen és erőszakos nemzetiségi politika ellen kitartóan harcolt Mocsáry Lajos³³, akit a román sajtó „fehér hollónak”, a közhangulat pedig nemzetárulónak tartott a korszakban. Mocsáry kiállt az 1868-as nemzetiségi törvény betartása mellett, s a nemzetiségi kérdésben elfoglalt megértő álláspontjával kiemelkedett kortársai közül. Magyarország állami egységének megőrzése mellett kulturális és nyelvi jogokat követelt a nemzetiségek számára.

Saját pártjának sovinizta tagjai (Függetlenségi Párt, melynek korábban elnöke is volt) elítélték nézeteit, s kizárták a pártból. Végül 1892-ben az aktív politikai élettől visszavonulásra kényszerült.

Mindaz, ami a nemzetiségi politikában történt, a század 80-as, 90-es éveitől kezdődően egyre nagyobb teret kapott a nyugati sajtóban a nemzetiségiek által, akik fokozatosan kiépítették külföldi tájékoztató orgánumaikat. A nemzetiségiek kiadványai, sajtótermékei, propagandaanyagai természetesen nem voltak elfogulatlanok, túlzásoktól mentesek, de volt valóságalapjuk, s kihasználva, hogy önálló magyar külügyminisztérium, magyar képviseltek nem léteztek, eredményesen rontották le a magyar állam 1848-tól kedvező képét, erősítve a korábban vonzó megítélés helyett az elnyomó magyarság képét. Erre még érdemes visszatérnünk!

Az Osztrák—Magyar Monarchia és Szerbia viszonyán sokat rontott az 1906-ban kezdődő, s három évig tartó vámháború, s különösen sokat az 1907. évi „csernovai vérengzés” néven elhíresült eset.

Ebben a szlovák községben a szepesi püspök nem engedélyezte, hogy a községlakosok adományából felépült temp-

³² Expanzivitás: hódítás, terjeszkedés.

³³ Mocsáry Lajos (1826—1916): a nemzetiségi törvény betartásáért küzdő politikus.

lomot a község szülötte, Andrej Hlinka³⁴ helybeli pap szentelje fel. Az ebből fakadó „felzendülés” során a csendőrök a tömegbe lőttek, 9 halott lett. Hlinka börtönbe került, majd X. Pius közbenjárására 1910-ben végül ő szentelte fel a templomot. Az ügygel hetekig foglalkozott a nemzetközi sajtó, s ez nem vált előnyünkre.

Amikor az eset kapcsán Milan Hodza³⁵ szlovák képviselő interpellált az ügyben, a magyar parlament a beszédét folytonos zajjal, nevetéssel, gúnyos megjegyzésekkel, bekiabálásokkal fogadta.

(Milan Hodza Trianon környékén egy ideig a határokról tárgyaló cseh-szlovák küldöttség tagja, később majd Csehszlovákia miniszterelnöke.) Ugyanezen évben sikerült a horvát nemzetiségiek érzelmeit is felkorbácsolni a XLIX. sz. törvény-nyel.

Kossuth Ferenc³⁶ javaslatára a magyar szolgálati nyelvet kiterjesztették Horvátország területére, egyúttal azonban az ottani vasutakon a horvát nyelvet is megkövetelték. „Csak az lehetett vasúti alkalmazott, aki magyar állampolgár és a magyar nyelvet bírja.” Tüntetések kezdődtek, s az 1908. évi választásokon horvát—szerb koalíciós győzelem született, Horvátország parlamentáris irányítása lehetetlenné vált.

Sokat ártott a századforduló után Magyarország hírnevének Robert William Seton Watson (1879—1951) alias „Scotus Viator” = skót utazó, történész, publicista, politikai aktivista tevékenysége. Angolszász és pánszláv körökben az Osztrák—Magyar Monarchia és Délkelet-Európa egyik legismertebb szakértőjének tartották, itthon a történelmi Magyarország sírásójának, s a trianoni béke egyik előkészítőjének. 1906-tól ismerkedett a magyarországi viszonyokkal, s hamar kiábrándult a korábban kedvelt „Kossuth nemzetéből”. Beszélt németül, franciául, olaszul, megtanult magyarul, szerbül, horvát, cseh és szlovák nyelven is. Széles körű kapcsolatai voltak a nem-

³⁴ Andrej Hlinka (1864—1938): szlovák katolikus pap, a szlovák Néppárt alapítója.

³⁵ Milan Hodza (1878—1944): szlovák politikus, képviselő a magyar parlamentben.

³⁶ Kossuth Ferenc (1841—1914): politikus, országgyűlési képviselő.

zetiségi vezetőkkel, pl. Karl Renner³⁷ erősen magyarellenes osztrák szociáldemokrata politikussal, szorosan együttműködött a cseh Masarykkal³⁸, barátságot kötött Anton Stefanek szlovák újságíróval stb. 1908-ban kiadott könyvei angol, francia és német nyelven, a *Politikai üldözések Magyarországon* c. s az *Etnikai problémák Magyarországon* c. elfogult és túlzó kritika a magyar parlamentről, iskolaügyről, közigazgatásról, választási rendszerről, sajtóperekről, nemzetiségi politikáról — de hatásos. Eredményesen változtatta meg a brit közvélemény Magyarországról alkotott képét. Nem sorolom fel írásainak mindegyikét.

1915-ben egy bukaresti lapnak nyilatkozva mondta: „Önöknek (románoknak) a szerbekkel együtt véget kell vetniük a magyar faj brutális és mesterséges uralmának a szomszédjai felett.” Seton Watson magánszemélyként tanácsadó a Párizs környéki békékben. Erősen hatott a határmegállapító bizottságok angol tagjaira, honfitársaira, Alan Leeperre és Harold Nicolsonra. Az utóbbi így nyilatkozott 1919-ben: „Érzelmeim Magyarországgal szemben kevésbé függetlenek voltak. Megvallom, hogy én ezt a turáni fajt heves ellenszenvvel néztem, és nézem ma is. Mint rokonaik, a törökök, sokat pusztítottak és semmit sem teremtettek. Budapest talmi város volt, minden autochton (őslakos) realitás nélkül. Évszázadokon át elnyomták a magyarok a nemzetiségieket. S most ütött a szabadulás és a büntetés órája.” Véleménye később megváltozott, s 1934-ben így írt Fenyő Miksának: „Szégyellem, hogy 1919-ben úgy éreztem, ahogy éreztem. De mindnyájan így voltunk. Nem vonhatom azt vissza, mert akkor nem volnék őszinte.”

A magyarok elleni propaganda része volt Eduárd Benes³⁹ (később Csehszlovákia első miniszterelnöke) 1916-ban Párizsban megjelentetett propagandamunkája, a *Pusztítsátok el Ausztria—Magyarországot!* című. Ebben rögzíti, hogy a cél Er-

³⁷ Karl Renner (1870—1950): osztrák szövetségi kancellár és külügyminiszter.

³⁸ Masaryk, Thomas (1850—1937): cseh polgári politikus, filozófus, köztársasági elnök.

³⁹ Benes, Eduárd (1884—1948): cseh politikus, a csehszlovák állam második elnöke.

dély Romániához csatolása. A terv szerint a független Magyarország „csak és kizárólag a magyarok által lakott területeket tarthatja meg”.

Masaryk 1915-ben vetette fel a szláv korridor tervét Pozsony és Zágráb között. Ennek alapján Sopron, Moson, Zala és Vas vármegyék egy része Csehszlovákia birtokába kerülne.

El kell fogadnunk annak a tényét, hogy a század utolsó harmadától kezdődően külső megítélésünk negatívvá vált. A román, cseh, délszláv propaganda ugyan a valóságnál sokkal sötétebb képet mutatott be rólunk Nyugaton, de nem minden alap nélkül. „Magyarországon az alkotmányos elvek, törvények és a közigazgatási, politikai gyakorlat, a jogi modell és a tényleges gyakorlat eltértek egymástól” — véli Hanák Péter történész. (*História* 1990/03.)

Seton Watsonról mondja Romsics Ignác: „S. Watson nemcsak a brit delegátusokat és szakértőket orientálta, hanem a román, szerb és csehszlovák küldötteket is tanácsokkal látta el.” (Megjegyzem: A prágai, zágrábi, belgrádi, kolozsvári egyetemek 1919 és 1930 között díszdoktori címet adtak neki, a szlovákok mellszobrot emeltek.)

Jeszenszky Géza véleménye Seton Watsonról: „...az idealista igazságkeresőt az 1914 előtti magyar politika tett magyarelленessé... egy kritikus periódusban valóban beleszólhatott a történelembe.”

Természetesen nyilván nem az egyéni ellenszenvек alapján döntöttek rólunk Trianonban, azzal azonban számolni lehetett, amikor a vádlottak padjára kerültünk, amíg az „elnyomottak” a rokonszenvet élvezhették. A nagyhatalmak döntését az érdekeiknek megfelelő stratégia határozta meg alapvetően, s erre építhetett a szomszéd országok mohó nacionalizmusa.

A nemzetiségek céljaiban már a háború folyamán fordulat következett be. 1915 májusában Londonban megalakult a Jugoszláv Bizottság azzal a céllal, hogy elszakadva a Monarchiától, önálló délszláv államot hozzanak létre. Novemberben Párizsban Eduard Benes és Thomas Masaryk emigráns politi-

kusok Cseh Külföldi Bizottságot hoztak létre, majd 1917-ben tervezetet nyújtottak be Ausztria föderatív átszervezésére. A szerbek—horvátok Korfuban egyeztek meg 1917-ben egy szerb—horvát—szlovén államszövetségről.

Az antant idáig nem tartotta szükségesnek az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlását, a háború utolsó évében ez az álláspontjuk megváltozott.

A Monarchia nemzetiségi politikusai 1918 áprilisában, Rómában kongresszust tartottak s határoztak: „nem hajlandók az Osztrák—Magyar Monarchián belül élni, független állami létet akarnak.”

Ilyen módon az antant kormányok már saját országaik közvéleménye előtt is vállalhatták a titkos szerződésekben már kiállításba helyezett területi juttatásokat, vagyis az Osztrák—Magyar Monarchia feldarabolását. A nemzetiségiek leszakadásának, kiválásának szándéka csúcspontjára érkezett, megvalósítása pedig 1918-ban realizálódott, amikor nyilvánvalóvá vált a központi hatalmak háborús veresége. Érdemes azonban feleleveníteni, hogy milyen háborús hadicéljai voltak 1914-ben a későbbi utóállamoknak.

Szerbia valamennyi szerb, horvát és szlovén egyesítését akarta egy erős délszláv államba tömörítve. Ha önálló horvát állam jönne létre, akkor a szerbeké lenne a Bánság, Bácska, Dalmácia nagy része, Bosznia-Hercegovina, Szlavónia és a Szerémség.

Az 1916 augusztusában háborúba belépő Románia az antant ígérete alapján birtokolná Erdélyt, Máramarost, a Partiumot, a Tiszántúl keleti szegélyét, a Bánságot, Bukovinát. A titkos egyezmény része, hogy Románia nem köt különbékét. 1918. május 7-én különbékét kötött a központi hatalmakkal, majd röviddel a háború befejezése előtt újra hadviselő fél lett. (Az Amerikai Egyesült Államokat nem kötötte a londoni egyezmény. Az USA csak 1918 októberében ismerte el Románia jogát Erdélyre. A német titkosszolgálat tudott az 1916-os román támadás tervéről, s arra figyelmeztetett bennünket, hogy ennek elkerülésére ajánljuk fel Dél-Erdélyt Romániának, hogy

magunk mellett tarthassuk. Ez lett volna az utolsó esély Erdély egy részének megtartására.)

A horvátok célja is a délszlávok egyesítése volt. Az 1917. évi szerb—horvát korfui⁴⁰ egyezmény kimondta a három nemzet és három vallás egyenlőségét, s hogy az új állam feje a Karagyorgyevics⁴¹ család lesz. Az új állam része lenne Baranya, Bácska és a Bánság is.

A csehek célja: Csehország, Morvaország, Szilézia és Magyarország szlovák területei. (De Kárpátalja⁴² még nem!)

A nemzetiségi kérdésekben legfelkészültebb, tájékozottabb Jászi Oszkár⁴³ (1875—1957) elgondolásai sem elégíthették ki a nemzetiségek követeléseit. Ő a „jó iskola, jó közigazgatás, jó bírászkodás a nép nyelvén”, azaz a nyelvhasználat és a művelődés szabadsága minden nemzetiség számára; ezek biztosításában kereste a megoldást. Mindenekelőtt azonban a társadalom polgárosodását, demokratizálódását tartotta fontosnak. A demokratikus egyenjogúság segítheti elő igazán az asszimilációt, hogy a soknyelvű demokrácia, az egységes magyar állam védelme és a kultúrmagarság békés hegemoniája alatt jöjjön létre. Az 1912-ben kiadott *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés* c. könyvében bizonyítja, hogy a nemzetiségi kérdés jelentkezése, a nemzeti kisebbség öntudatra ébredése nem gonosz pánszláv vagy egyéb aknamunka, hanem történelmi szükségszerűség, de demokratikus módon kezelhető probléma. (Könyvét a korabeli kritika és a közvélemény zöme ingerülten és ellenségesen fogadta.) 1918 októberében tervezetet jelentetett meg, amelyben a Monarchia jövőjét öt szövetségi államra osztva képzelte el földreformmal, szabadságjogokkal, kisebbségi autonómiával. A Monarchia jövőjét azonban az antant erői határozták meg.

Tisza István 1913—14-ben megegyezésre törekedett a nemzetiségekkel. Visszaállította Horvátország 1912-ben felfüg-

⁴⁰ Korfu: görög sziget.

⁴¹ Karagyorgyevics dinasztia: szerb uralkodócsalád.

⁴² Kárpátalja: Ruténföld, Északkeleti-Felvidék.

⁴³ Jászi Oszkár (1875—1957): társadalomtudós, publicista, polgári politikus.

gesztett alkotmányosságát, módosította a korábban sérelmezett vasúti szabályzatot, tárgyalt a szlovákokkal, románokkal, de ajánlatait az érdekeltek elfogadhatatlanul kevésnek találták és visszautasították. 1918 szeptemberében királyi és miniszterelnöki megbízással érkezett Szarajevóba⁴⁴, ahol azonban a tárgyalásra hívott 23 politikus az emlékiratuk felett megdöbbsent, felháborodott Tisza ezredest egyszerűen faképnél hagyta.

Eredményt a ruszin vezetőkkel való tárgyalások hoztak, az 1918. X. néptörvény: a szabad vallás, nyelvhasználat, törvényhozásban önállóság, a magyar országgyűlésben megfelelő képviselet tekintetében. Létrejött a Ruzska-Krajna Autonóm Kormányzósági Terület Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyéek ruszinlakta területeiből.

A háború vége felé, 1918. október 21-én Bécsben az ideiglenes nemzetgyűlés kimondta Ausztria elszakadását a birodalom többi részétől. (Már túl vagyunk a trialista⁴⁵ állam különböző formációinak tervezetein, IV. Károly⁴⁶ sikertelen békekötési kísérletein, s a birodalom megkésett, föderációs alapon történő átszervezésének tervezetén is.) Október 28-án a Cseh Nemzeti Bizottság bejelentette a Csehszlovák Köztársaság megalakulását, amelyhez október 30-án csatlakozott a Szlovák Nemzeti Tanács. Október 29-én a zágrábi nemzetgyűlés mondta ki Horvátország elszakadását az Osztrák—Magyar Monarchiától. A Monarchia szétesett. Utódállamai arra törekedtek, hogy a világháború békekonzferenciájának megnyitásáig a területfoglalásaikkal kész helyzetet teremtsenek. Ezzel kellett szembeülnie az őszirózsás forradalom eredményeként 1918. október 31-én hatalomra került Károlyi Mihály⁴⁷ kormányának, s Magyarország.

⁴⁴ Szarajevo: Bosznia-Hercegovina „fővárosa”.

⁴⁵ Trialista állam: az Osztrák—Magyar Monarchia háromközpontúvá alakításának elképzelése.

⁴⁶ IV. Károly, Habsburg (1887—1922): magyar király 1916—1918 között.

⁴⁷ Károlyi Mihály, gróf (1875—1955): miniszterelnök 1918-ban, majd az első magyar köztársaság elnöke.

A Károlyi-kormány tevékenysége, az utódállamok és az antant katonai, diplomáciai lépései

Az 1918 ősztől 1920 júniusági tartó időszak akkori és utólagos megítélése máig hatóan ellenséges táborokra osztja a magyar közvéleményt. A Tormay Cecil író által „patkányforradalomnak” minősített őszirózsás forradalom az akkor legnépszerűbb politikai program képviselőit emelte vezető szerepkörbe. A Károlyi-kormány célja a béke, határaink megőrzése, köztársasági államforma, általános választójog, önrendelkezés a nemzetiségeknek, szabadságjogok, szociális helyzet javítása. A program elhatárolódott a korábbi rendszertől, s kísérletet tett a demokratikus Magyarország megteremtésére.

1918 ősze nem mosható össze a rövid életű köztársaság megszüntetésével, s azzal a diktatúrával, amit a Tanácsköztársaság „dicsőséges 133 napja” jelentett.

„A jobboldali történeti köztudat biztos abban, hogy ha nincs Károlyi és az őszirózsás forradalom, akkor nincs Trianon sem, a baloldali biztosan tudja, hogy Károlyi és forradalma nélkül is bekövetkezett volna az ország feldarabolása. Mindkét verzió fikciókra alapoz” — írta Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság* c. könyvének (Bp., 2018. Jaffa Kiadó) előszavában.

Pedig a történésekről gyorsan megszületett a hivatalos, s sommás vélemény, ahogyan az az 1920. évi I. tc. *Általános indoklás* c. részéből kiderült. „Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről” szóló törvényből idézek:

„...a világháborúban jelentékenyen megfogyatkozott és meggyöngült magyar nemzet nem tudott ellenállni annak a céltudatos destruktív törekvésnek, amely egyfelől a háború elvesztését követő lelki meghasonlást és gazdasági válságot tervszerűen kihasználva, másfelől az általános békevágyat a jó béke kötésének hazug ígéretével céljai szolgálatába fordítva, az országot a nemzet lelkétől idegen forradalmak talajára juttatta... a lefolyt forradalmak nem a magyar nemzet újjáéledését jelentették, hanem nemzetietlen irányukkal, a hadsereg szét-

züllesztésével a jogrend megbontásával és a gazdasági élet teljes tönkretételével még irtózatóbban megsokszorozták a háború hosszú időtartamának és szerencsétlen kimenetelének úgy is eléggé hátrányos következményeit.

...Senki előtt nem lehet azonban kétséges, hogy sem az önkényesen összeállított nemzeti tanács, sem a legterrorisztikusabb módon megválasztott katona, munkás és földműves tanácsok egy pillanatil sem képviselték a nemzet akaratát, és hogy mind az úgynevezett népköztársaság, mind különösen a tanácsköztársaság idején a nemzet tulajdonképpen minden valódi alkotmányosság nélkül egyes forradalmi csoportok önkényének volt kiszolgáltatva." (Itt a tetten ért összemérés dokumentuma.)

Miért nem lehetett sikeres az első magyar köztársaság? Milyen külső és belső erők buktatták meg?

Csak címszavakban jelzem az ország 1918. őszi állapotát: vesztes háború végleges határok nélkül, körbevétel ellenséges szomszédokkal, gazdasági blokádnak, s az ebből következő ellátási nehézségek, változásokat követelő forrongó társadalom, infláció, munkanélküliség — mind egy időben jelentkező problémahalmazként. (Jogos lenne a kérdés: ugyan milyen kormány lett volna képes úrrá lenni a megoldhatatlannak tűnő gazdasági, társadalmi, politikai válságon? Felelős-e a korábban történelemért?)

A Károlyi-kormány (a Függetlenségi és 48-as Párt, az Országos Polgári Párt, s a Szociáldemokrata Párt tagjaiból és három pártunkívüli politikusból álló testületnek) nem volt önálló külképviselete, diplomáciai gyakorlata, s vezetőjük feltétlenül (naiv, botor módon) bízott az antant jóindulatában, a wilsoni elvek érvényesülésében, s abban, hogy a szomszédos államok betartják a velük köthető egyezményeket. Külpolitikájuk abból a feltevésből indult ki, hogy amíg nem dől el, hogy Magyarország résztvevője lehet a békekonferenciának, tartózkodni kell minden egyoldalú, az antant által nem jóváhagyott katonai fellépéstől. Álláspontjuk szerint „egyedül a békekonferencia illetékes a határkérdések megoldásában”. Pacifiz-

musukat önként vállalták, cserébe az ország jogi elismerését várták. Hiába. „Igazunk és fizikai gyengeségünk teljes tudatában csakis a jogra támaszkodhatunk” — mondta Károlyi Mihály.

Tévedéseik, mulasztásaik részben a felsoroltakban keresendők, de még nem teljes a lista.

Károlyi nem választások eredményeként lett kormányfő, hanem a fővárosi tömegek akaratából, a király által is kinevezve, s kezdetben széleskörű társadalmi támogatottságra, népszerűsége támaszkodhatott. Ez azonban hamar elfogyott, egyébként sem ellensúlyozhatta a kormány kezdettől fogva rendkívül szűk nemzetközi mozgásterét, cselekvési szabadságát.

Nem foglalkozom Károlyiék mintegy félévnyi regnálásának minden részletével, csak a meghatározó eseményeket vázolom az alábbiakban:

A november 3-án megkötött páduai fegyverszünet a már nem létező Monarchiával kötött meg. Határkérdéseket nem tartalmazott, a hadicselekmények megszüntetését a győztesek feltétel nélküli fegyverletételnek tekintették. A Monarchia elleni blokádnak fennmaradt, az antant csapatai szabadon mozoghattak a Monarchia területén, megszállhattak bármely stratégiai pontot stb. A fegyverszünetet aláíró Victor Weber⁴⁸ tábornok közölte Budapesten az antant döntését, hogy nem lesz külön balkáni fegyverszünet, a páduait kell alkalmazni Ausztria—Magyarország minden frontján. (Párizs az őszirózsás forradalom eseményeinek hírére nem akart külön fegyverszünetet kötni az önálló magyar kormánnyal.) A magyar kormány közben felvette a kapcsolatot a balkáni front főparancsnokával, Franchet d'Esperay⁴⁹ tábornokkal, aki közölte, hogy a fegyverszünet megkötésére a balkáni fronton ő az illetékes. A magyar kormány tehát két ellentétes értesülést kapott, s

⁴⁸ Victor Weber (1861—1932): osztrák tábornok, a padovai fegyverszünet egyik aláírója.

⁴⁹ Franchet d'Esperay (1856—1942): francia marsall, 1918-ban a balkáni antant erők parancsnoka.

mivel a páduainak nem voltak részesei, Károlyiék ennek aláírásától remélték kormányuk tényleges elismerését.

A balkáni haderő Magyarország irányába tartott, Salzburg irányába kellett volna nyomulniuk, s birtokba venni a Belgrád—Budapest—Bécs vasútvonalat. Az osztrák—magyar területek francia katonai megszállása ekkor még, november elején célkitűzés volt.

A belgrádi katonai konvenció⁵⁰ főbb pontjai: A magyar csapatok visszavonandók a Beszterce, Marosvásárhely, ill. a Szabadka—Baja—Pécs demarkációs vonalig⁵¹ 8 napon belül. A kiürített zónákban a közigazgatás magyar kézben maradhat. Magyarország 6 gyalog és 2 lovas hadosztályt tarthat fenn. A szövetségesek jogai: szabad átvonulás és állomásozás Magyarország egész területén, a stratégiai pontok megszállása, rekvirálás, meghatározott számú vasúti kocsi, mozdony, motor átadása. A konvenció Magyarország északi határaitól nem rendelkezett.

Károlyiék ekkor garanciát kérnek Párizstól arra, hogy az antant a béketárgyalásokig biztosítja a magyar állam határait. Rövidesen megérkezik Clemenceau elutasító válasza, aki nem ismeri el Károlyi kormányát, s utasítja Louis Franchet d'Espèrayt, hogy Károlyival csak katonai kérdésekről tárgyalhat.

A szerződést Károlyi ismerteti a Nemzeti Tanáccsal, majd november 13-án aláírjuk.

Közben november 5-én a szerb hadsereg megkezdi a Szerémség, Bánság megszállását, november 8-án a csehek megszállják Trencsént, Vágújhelyt, Ruttkát, Túrócszenmártont, Nagyszombatot. November 9-én a Román Nemzeti Tanács 26 megye átadását követeli Magyarországtól, másnap mozgósítják a román hadsereget, s felszólítják a német tábornok, Mackenzen⁵² 170 000 fős hadseregét az ország elhagyására. Megkezdődött az ország feldarabolása.

⁵⁰ Konvenció: egyezmény, szerződés, megállapodás.

⁵¹ Demarkációs vonal: ideiglenes határvonal a szemben álló felek között, amit egyik fél sem léphet át.

⁵² Mackenzen, August von (1849—1945): német marsall.

November 2-án jelenti be Linder Béla hadügyminiszter a teljes magyar hadsereg leszerelését. Elhíresült mondata eredményeként november végéig 720 ezer katonát, december végéig 1,2 millió katonát szerelnek le, miközben folyik az ország megszállása. Azt azért ne felejtjük, hogy a közös hadsereg magyar katonáinak többsége nem magyar, hanem vegyes nemzetiségű kötelékekben harcolt. Egy-egy alakulatban akár 4-5 különféle nemzetiségű is szolgált. S különösen a nemzetiségi tanácsok megalakulását követően, a vereségen túl, a nemzetiségi katonák lojalitására a felbomló Osztrák—Magyar Monarchia Magyarországára iránt nem lehetett számítani. November 11-én már Bartha Albert a lemondott Linder helyett a hadügyminiszter, aki visszatartotta a leszerelésből az öt legfiatalabb korosztályt s egy ütőképes hadsereg felállítását irányozta elő. Mindösszesen mintegy 30 ezer fős fegyelmetlen, szétesett katonai erőt sikerült létrehozni. Joggal jelentette a Francia Keleti Hadsereg parancsnoka Clemenceaunak: „A szerveződő hadosztályoknak katonai szempontból semmilyen értékük nincs, a magyar hadsereget mint nem létezőt kell tekinteni; hiányuk van fegyverből, lőszerből, mindenféle katonai anyagból, a hadsereg szelleme igen alacsony.” (Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéből.)

A helyi nemzetőrségek (országosan kb. 100 ezer fő) párhuzamosan szerveződtek a hadseregszervezéssel. Az emberek szűkebb közösségüket hajlandók voltak megvédeni — így szabadult fel Balassagyarmat 1919 januárjában —, de vonakodtak a reguláris hadseregben szolgálni. A csehszlovák hadsereg korábban a demarkációs vonalat átlépve, jogtalanul foglalta el a várost.

A leszerelés kormányprogram volt, és nem a társadalom ellenállásával szemben valósult meg. A leszerelő katonák ellátását szinte az összes városban a helyi szervek, egyesületek segítették. A fegyverszünetet aláíró, pacifista politikát hirdető kormányzat nem adhatta ki a jelszót, hogy mindenki fogjon fegyvert az ország védelmére, mert ha ezt teszi, az a nemzetközi jog szerint az elveszített háború folytatását jelenti, annak

minden várható következményével együtt. (Ám a megengedett 8 hadosztálynyi erőt sem tudtuk kiállítani.)

A hadseregtoborzás sikertelenségének legfőbb oka különösen a nemzetiségi területeken a gyenge államhatalomban kereshető. A helyieknek szükségük volt a saját embereikre a rend fenntartásában — ezért is volt sikeresebb a polgárőrségek, nemzetőrségek szervezése, mert helyben maradhattak, másrészt a lakosság zöme úgy gondolta, hogy egész egyszerűen nem jogos elvárás tőlük az, hogy négy évi háborúskodást követően újra katonai szolgálatot vállaljanak.

Megkerülhetetlen a kérdés: Megvédhette volna-e Magyarország a határait akár több helyi felkeléssel? Ez azonban nem pusztán katonai, hanem diplomáciai, politikai kérdés is. Károlyi a csehek felvidéki megszállása ellen csapatokat küldött, s ezek visszaszorították a gyenge cseh alakulatokat. Ennek az lett a következménye, hogy Clemenceau utasította Franche d'Esperayt, szólítsa fel a magyar kormányzatot csapatai haladéktalan kivonására, s Pichon⁵³ francia külügyminiszter körtáviratban tájékoztatta a londoni, brüsszeli, római és washingtoni nagykövetet november 29-én, hogy „a magyar alkormányt, mint egyszerű helyi hatóságot kell kezelni, a magyarok és különösen Károlyi hitszegő és alattomos politikát folytatnak”. Ez volt a válasz a konkrét katonai lépésünkre. Példájaként annak, hogy miután a cseh, román, délszláv kormányok legitimitását a nagyhatalmak egymás után elismerték, követeléseiket is — ugyan egymástól eltérő mértékben — méltányolták.

Maradjunk még az ellenállás lehetőségeinek kérdésénél, vigyük röviden végig! Azzal a megjegyzéssel, hogy Bartha tevékenységére még vissza kell térnünk! „A Felvidékre kiküldött tengerészkülönítmények első sikereik után rabolni kezdtek, majd amikor a visszatérő fegyelmezett cseh erők rajtuk ütöttek, fejvesztve futottak vissza Nagyszombatból Pozsonyba. Az erősítésül küldött egri és losonci honvédek nem voltak hajlan-

⁵³ Pichon, Stephen (1857—1933): francia politikus, külügyminiszter.

dók vonatra szállni, a budapesti 32-esek pedig a zsold felvétele után egyszerűen hazautaztak a frontvonalról. A Pozsonyba érkező 13. pozsonyi ezredet és a székesfehérvári ezred katonáit arra biztatták, hogy induljanak harcolni a csehek ellen. A fehérváriak ezt meg is ígérték, csak néhány nap szabadságot kértek, hogy fölkereshessék családjukat. Nem jöttek vissza többet. Az egyszerű bakák gondja nem a végveszélyben lévő haza, hanem a régen látott otthon volt, a frontról hazatérve. Nehezen ment az új hadsereg szervezése” — írja Hatos Pál *Az elátkozott köztársaság* c. könyvében. (Bp. Jaffa Kiadó. 2018)

A Felvidékre cseh csapatok szivárogtak be folyamatosan. Itt decemberben Bartha hadügyminiszter és Milan Hodza csehszlovák kormány megbízott, egyesítésügyi miniszter egyeztek meg egy demarkációs vonalban, s ennek értelmében a Csalólóköz magyar kézben maradt volna. A Prága és Párizs közötti egyeztetés azonban új határt szabott meg: Csehszlovákia déli határa a Duna, majd az Ipoly folyó Rimaszombatig, onnan nyugatról keletre az Ung folyóig s a régi határig. Károlyiék hiába tiltakoznak, végül megkezdik a magyar csapatok kivonását a területről.

1919 januárjában Böhm Vilmos⁵⁴ lett a hadügyminiszter, aki államtitkárként Stromfeld Aurélt⁵⁵ kérte maga mellé. Négyheti toborzás után mindössze 5000 ember jelentkezett a hadseregbe.

Székelyföldön november végén indult a toborzás, s létrejött a Székely Hadosztály, maximális létszáma kb. 12 000 fő, de hiányos fegyverzettel, szegényes felszereléssel, kormányzati támogatás nélkül — végül 1919. április 26-án Demecserben letette a fegyvert a román túlerő előtt.

A Tanácsköztársaság Vörös Hadserege majd eléri a 180 000 (?) főt, s tud felmutatni — igaz, csak átmeneti — hadi sikereket is. Ekkor azonban már Magyarország déli határánál 4 szerb

⁵⁴ Böhm Vilmos (1880—1949): szociáldemokrata politikus, hadügyi államtitkár, hadügyminiszter, majd a Vörös Hadsereg főparancsnoka.

⁵⁵ Stromfeld Aurél (1878—1927): a magyar Vörös Hadsereg vezérkari főnöke 1919-ben.

hadosztály és 2 francia, keleten 7 román, északon 5 cseh hadosztály sorakozik. Nyomasztó túlerő, s kalkulálható bukás.

Mit gondolnak ma józan történészek a katonai ellenállásról? „Egész egyszerűen nem képzelhetünk el olyan magyar kormányzatot, amely a siker reményében vehette volna fel a küzdelmet Magyarország területi épségének megőrzéséért, s egyszerre tudott volna a nemzetiségek és az antant fölé kerekedni. Elképzelhető persze, hogy eredményesebb lokális ellenállás több terület megőrzését tette volna lehetővé, de ugyanúgy ennek ellenkezője is: a válaszcsepásban még a későbbi, trianoni területnél is többet veszíthettünk volna. Hiszen ne felejtjük: Magyarország szomszédai a békekonferencián még a Trianonban szentesítettnél is nagyobb területi igényekkel léptek fel.” (Egyezzünk ki a múlttal! Trianon előzményei és utóélete. Történelemtanárok Egylete, Budapest, 2010.)

„Senki nem lett volna képes egyben tartani Magyarországot.” Szakály Sándor történész. (Válasz, 2018. december 19. Hatos Pál és Szakály Sándor beszélgetése, moderátor Stumpf András.)

Bartha hadseregszervező munkáját az 1918 őszén alakult katonatanácsok folyamatos aknamunkája nehezítette. A Csernyák Imre⁵⁶ által létrehozott katonatanácsok meghatározó vezetője Pogány József,⁵⁷ szociáldemokrata politikus eredményesen és tudatosan bomlasztotta a hadsereget. A „kaszárnyaabszolútizmus” megbuktatásának jelszava mögött a kommunistákkal rokonszenvező (később a Tanácsköztársaság népbiztosává lett) „veszedelmes stréber” igyekezett megfosztani a polgári kormányzatot a fegyveres erőktől. A Linder újításait eltörölő, s fegyelmet követelő Barthát személyes ellenségének tekintette (rá is lövetett), s megszervezte azt a tüntetést december 12-ére, amely végül kikényszerítette a hadügyminiszter lemondását. Elképesztő, hogy miközben folyik az ország feldarabolása, a katonaság saját minisztere ellen tüntet.

⁵⁶ Csernyák Imre: repülőszázados, a Katonatanács megalakítója.

⁵⁷ Pogány József (1886—1939): kommunista politikus, népbiztos a Tanácsköztársaság idején.

A hadseregben jelentős szerepet kaptak a parancsnokok nyakában lihegő, a legénység által választott „bizalmi férfiak”, s eltüntették a rendfokozatokat; ilyen követeléseket fogalmaztak meg: új, civil hadügyminisztert, a tiszti egységek azonnali feloszlását, a hadügyminisztérium átszervezését, legénységi állományból is lehessenek tisztek, kényelmes laktanyákat, kifogástalan ellátást. (Megbízható tiszti egységeket Bartha akart felállítani éppen a bomlasztó erők ellen.) Pogány 1919-ben Böhm Vilmos intézkedéseit is szabotálta.

Bartha lemondását Károlyi tudomásul vette. Az új hadügyminiszter gróf Festetics Sándor. Károlyi engedékenysége, s Bartha távozása miatt távozott a kormányból Batthyány Tivadar belügyminiszter, néhány nappal később Lovászi Márton vallás és közoktatási miniszter. A három polgári miniszter távozásával a kormányon belül a szociáldemokraták (Kunfi Zsigmondék) befolyása erősödött fel, a kormány balrafordult.

Sűrűn követik egymást a novemberi események: 12-én kiáltják a köztársaságot Ausztriában, 13-án IV. Károly lemond az államügyek intézéséről (de nem a trónról), 15-én a szerbek megszállják Pécsét, Mohácsot, Barcsot (december végén a Muraközt), Jászi Oszkár sikertelenül tárgyal a Román Nemzeti Tanács vezetőivel, 24-én Kun Béla⁵⁸ vezetésével megalakul a Kommunista Magyarországi Pártja, ugyanebben a hónapban a MOVE,⁵⁹ s Magyarországra érkezik Vix⁶⁰ alezredes vezetésével a francia katonai misszió, a katonai konvenciók betartásának ellenőrzésére, s hogy előkészítse az ország francia csapatok általi megszállását. Amikorra azonban kitarakták a budapesti laktanyákat, berendezik a kantinokat, pénzváltókat — változik a franciák terve.

December 1-jén az erdélyi románok gyulafehérvári gyűlése kimondja Erdély és a Bánát egyesülését Romániával. Másnap

⁵⁸ Kun Béla (1886—1938): a Kommunista Magyarországi Pártjának megalakítója, a Tanácsköztársaság vezetője.

⁵⁹ MOVE: Magyar Országos Véderő Egylet: paramilitáris szervezet, szélsőjobboldali csoportosulás.

⁶⁰ Vix, Fernand (1876—1941): a szövetséges hatalmak katonai bizottságának vezetője 1918—1919-ben.

a román hadsereg megkezdi Dél-Erdély megszállását, bevonulnak Marosvásárhelyre, Besztercére, Brassóba. December 12-én, a francia Berthelot⁶¹ tábornok engedélyével átlépi a demarkációs vonalat, s karácsonykor megszállják Kolozsvárt. Máramarossziget, Szatmárnémeti, Nagykároly, Arad is román kézbe jutnak. Franchet d'Esperay hiába jelzi saját kormányának, hogy Berthelot önkényesen lépte túl hatáskörét, s Clemenceau üzenete hiába tudatja Berthelot-val, hogy a fegyverszünet alkalmazásával Esperay az egyedüli illetékes, a románbarát, s magyargyűlölő tábornok már kész helyzetet teremtett. Tárgyalás indul Berthelot és a magyar kormány megbízott, Apáthy István⁶² között, majd megállapodnak egy a belgrádinál súlyosabb demarkációs vonalban: Nagybánya—Kolozsvár—Déva vonal. A románok ezt sem tartják be, sőt 1919 januárjában börtönbe zárják Apáthyt. Végül a román frontot többszöri francia felszólításra stabilizálják a Máramarossziget—Nagybánya—Csucsá—Zám vonalon.

Nagyon figyelemreméltóak azok a jelentések, amelyek Franchet d'Esperay, Henrys tábornok, de Lobit, Vix alezredes helyzetelemzéseit tartalmazzák, másrészt a francia kormányzat utasításait. Nehezen kiismerhető a francia, gyakran változó, részleteiben nem kiérlelt politika, még fő irányai is menet közben módosultak. Tény, hogy a felsorolt francia katonai vezetők hiába igyekeztek betartani a katonai konvenciót, „az Erdély földjén testvéri szeretettel lépdelő román katonaság” az 1916-ban megígért területeket akarta megszerezni. 1918 végére Magyarország északon, délen, keleten egyre szűkebb demarkációs vonalak közé szorult. A folyamatos területfoglalások, s az erőszakoskodó idegen katonaság miatt (egymást érték az incidensek, atrocitások a magyar lakosság ellen) száz- ezres léptékű menekülthullámok indultak az ország belseje felé.

A helyzetet a „Mackenzen-ügy” is megterhelte. A német tábornok vezetésével a román olajmezők vidékén mintegy

⁶¹ Berthelot, Henri (1863—1931): tábornok, a francia dunai hadsereg parancsnoka.

⁶² Apáthy István (1863—1922): zoológus, erdélyi főköormánybiztos.

170 000 fős német hadsereg gyülekezett a hazautazáshoz. A kivonuláshoz a magyar kormány biztosította a szükséges szerelvényeket, s minden katonavonatért 4 vagon szenetet kapott Németországtól, ami létszükséglet volt. Teljes leszerelésüket és internálásukat a franciák a magyar kormány feladatává tették. Erre kísérletet sem ők, sem a románok nem tettek. Mackenzen megtagadta a fegyverek átadását, s internálótáborba vonulásukat. Kényszermegoldás született: Károlyiék Vix-szel egyeztetve letartóztatták a tábornoszernagyot, s Fóttra, a Károlyi család birtokára, majd onnan Futakra internálták a tábornokot szűkebb kíséretével együtt. A német hadsereg hazatért, a szénszállítás nem apadt el, a franciák saját sikerükként proklamálták az ügyet.

Mi volt a francia törekvések fő iránya a térségben?

Oroszország 1917. évi háborúból való kiválásával, s a breszt-litovszki békével (1918. március 3.) a franciák elveszítették keleti szövetségésüket, ahol a bolsevik hatalomátvétel után polgárháború indult. A bolsevizálódás terjedésével számoltak,

leverési kísérletében részt is vettek, de Németországgal a hátkban egy „egészségügyi övezet” akartak kialakítani Szovjet-Oroszország és Németország között, s ez felértékelte Lengyelország, Csehszlovákia és főként Románia szerepét Közép-Európában. A cordon sanitaire országai, a versailles-i békerendszer pillérállamai, különösen Lengyelország és (a körvasúttal) Románia stratégiai megerősítése volt fontos.

A háborúban győztes franciák nagyhatalmi szerepkört akartak betölteni, miközben saját biztonságuk kiépítésére is törekedtek a franciabarát övezet kialakításával. A kisállamok felismerték saját stratégiai jelentőségüket ebben a folyamatban, s ki is használták a maguk javára. Az oroszok elleni intervenció részeként 1917 decemberében az angol—francia konvenció a Kaukázus vidékét angol, Ukrajnát francia zónává nyilvánította.

Ukrajna „zálogként” szerepelt a francia tervekben, s gazdasági behatolásként is, Leninék⁶³ nem óhajtottak sem korábbi kölcsönöket megadni, sem háborús jóvátételt fizetni. Románia a franciák számára felvonulási terület is volt, decemberben két francia és két görög hadosztály szállt partra Odesszában. Ez meggyengítette a közép-európai francia feladatokra szánt csapatokat, végül teljes kudarccal záródott 1919 áprilisában. Franchet d’Esperay érveire válaszként — aki ellenezte a hadműveleteket, mert ahhoz nem volt elegendő katonai erő — Clemenceau elvette tőle a hadműveletek irányítását, s Berthelot hatáskörébe utalta. Pedig Esperaynak igaza volt: a balkáni haderő csak papíron volt 43-45 hadosztálynyi. Franciaországnak nem volt elegendő ereje Magyarország megszállására sem, Budapest általuk való megszállását pedig a britek is ellenezték.

Károlyiéknek nem csak a területek elvesztésével kellett szembesülni, hanem az itthon, novemberben jelentkező új veszélyforrással is, a 24-én megalakult Kommunisták Magyarországi Pártjával. A köztársaság I. sz. „néphatározata” általános, titkos, egyenlő, nőkre is kiterjedő választójogot, a vá-

⁶³ Lenin, Vlagyimir Iljics (1870—1924): orosz marxista filozófus, a Népbiztosok Tanácsa elnöke.

lasztások után új alkotmányt, sajtószabadságot, esküdtbíráskodást, egyesülési és gyülekezési szabadságot, s a földműves nép földhöz juttatását hirdette meg. A proletárok világforradalmának eljövételét hirdető kommunisták éppen a sajtószabadság lehetőségeit használták ki maximálisan. Pénzüik, sajtó nyomdájuk, újságjuk volt, s demagóg ígéretekre a pozitív változásokat váró, s abban csalódott mind nagyobb tömegek voltak fogékonyak. Kun Bélának a kommunista hatalomátvétel szükségességét hirdették, a tanácsok köztársaságát, a burzsoázia kizárásával a proletárok uralmát.

Batthyány még belügyminiszterként előkészítette a szervezkedő kommunisták letartóztatását, az erről tudó Kunfi Zsigmond⁶⁴ azonban meggyőzte Károlyit, hogy a szervezkedés a törvényes szabadságjogok keretei közötti, tehát nem lehet fellépni ellene. 1919. január elején már Festetics Sándor hadügyminiszter és Dietz Károly rendőrfőkapitány kísérelné meg a mozgalom felszámolását, s a vezetői letartóztatását. Az ezzel megbízott, megbízhatónak tartott ezredet azonban a Katonatanács fellázította, így megtagadták a parancs teljesítését, a magára maradt rendőrség pedig egyedül gyenge volt.

A kommunisták térnyerése elsősorban a munkanélküliek, a demoralizált katonaság, s a leszerelt, helyüket nem találó katonák között volt jelentős. Kun Béla járta a fővárosi lakatnyákat, s támogatókat szerzett a bizalmi férfiak között. Szilveszterkor megkísérelte fellázítani a fővárosi háziezredeket.

A kormányprogram korábban meghirdetett céljai sorra megbuktak. A nemzetiségekkel nem lehetett megegyezni, a földosztás elmaradt, csak késve, s egyedül Károlyi birtokán valósult meg.

A földkérdés megoldatlansága óriási mulasztás volt. Az új román és csehszlovák állam a földosztással, azaz egzisztencia-teremtéssel propagált, ily módon is erősítve saját helyzetét. Ha a magyar állam végrehajtotta volna a késve meghozott földtörvényt, támaszt nyert volna a földhöz juttatottaktól.

⁶⁴ Kunfi Zsigmond (1879–1929): tanár, szociáldemokrata politikus.

Választásokat egyedül a ruszinoknál tarthattak, a wilsoni elvekre épülő külpolitika kudarcos volt, határaink szűkültek, a társadalom rendjét a katonatanácsok és a kommunisták bontották, rendszeresen jelentkeztek ellátási problémák, a kormány válságba jutott, a katonai ellenállás gondolatát Károlyi későn fogadta el, s a tisztességes béke illúzióknak bizonyult, amikor 1919 januárjában kiderült: Magyarországot, a veszteseket nem hívják meg a békekonferenciára.

Károlyi helyett januárban már Berinkey Dénes⁶⁵ a miniszterelnök, kormányában a szociáldemokraták több pozíciót szereztek. Károlyi köztársasági elnökként irányít továbbra is. A helyzetet a Francia Keleti Hadsereg Clemenceaunak írt jelentése pontosan tükrözi: „Magyarországnak hadserege csak papíron van, a pénz értéke csökken, a Károlyi-kormánynak komoly nehézségei vannak, az ország területeket veszített, erősödik a bolsevizmus, zavargásokat, tüntetéseket szítanak, a kormány bukása súlyos felfordulást vonna maga után, Budapest francia megszállása elejét venné a további zavargásoknak” — áll a jelentésben. (1918. december 27. — Francia diplomáciai iratok.)

A fölerősödő zavargások közepette a kormány kétfrontos harcra kényszerül. Január 19-én a Pesti Hírlap szerkesztőségét egy kommunistaellenes cikk miatt feldúlják a kommunisták. A tüntető munkanélkülieket fegyverek beszerzésére buzdítják, szorgalmazzák a vidéki gyárfoglalásokat, „spontán” zendüléseket, minden leszerelő katonának 5400 korona kifizetését követelik, sztrájkokat szerveznek, a budapesti bérházak lakóit arra biztatják, hogy ne fizessenek lakbért – minden eszközzel a szocialista forradalom kikényszerítésére törekednek.

A kormány február 11-én törvényt hoz az államrend erőszakos megváltoztatása ellen, iratokat foglal le a Vörös Újság szerkesztőségében, feloszlátja a MOVE és az ÉME⁶⁶ jobboldali

⁶⁵ Berinkey Dénes (1871–1944): ügyvéd, polgári radikális politikus, miniszterelnök 1911. január 11.—március 21. között.

⁶⁶ ÉME: Ébredő Magyarok Egyesülete, szélsőjobboldali fajvédő szervezet.

szervezeteket. Az 1918 őszén, eredetileg a leszerelések miatt az egzisztenciájukat védő katonatisztek által alakult szervezetnek, ekkor már Gömbös Gyula az elnöke, s nyíltan a kormány ellen fordultak. Az Ébredő Magyarok Egyesülete kormányellenes, antiszemita tüntetést szervezett a fővárosban. A kormány ismert jobboldali közéleti és egyházi személyeket is internáltatott.

Bethlen István gróf a szélsőséges baloldali előretörés ellen megalakította a Nemzeti Egyesülés Pártját, ugyanekkor Fejér vármegye közgyűlése megvonta bizalmát a kormánytól. (Károlyi József főispán, Károlyi Mihály féltestvére javaslatára.)

Február 20-án a kommunisták által felheccelt tömeg a Népszava szerkesztősége ellen indult, kiprovokálta a rendőri beavatkozást, s ennek során hatan meghaltak (öt rendőr, egy civil), sokan megsebesültek. A kormány 32 kommunista vezetőt a Gyűjtőfogházba záratott, a Vörös Újságot betiltotta, a párt helyiségeit bezáratta. A hatásvadász sajtó rémes, de hazug részleteket közölt a „félholtra vert” Kun Béláról és mártírrá vált társairól. A lap március 1-jén újra megjelenhetett, a párthelyiségek is megnyíltak, Kun Béláék pedig fogadhatták szervezkedő látogatóikat.

(Németországban Noske⁶⁷ hadügyminiszter a demokrácia védelmében könyörtelenül elfojtotta a kommunisták hatalomátvételi kísérletét, megőrizte a jogállamot. Károlyi nem akart Noske lenni.)

1919 márciusára Károlyi, s a Berinkey-kormány támasz nélkül maradt. A munkásság és kispolgárság, s a rendőrség kivételével a fegyveres alakulatok is a kommunisták és a szociáldemokraták befolyása alá került, a parasztság közömbös volt, s csalódott a meg nem valósított földreform miatt, a polgári erők ellenzékben az áprilisi választásokra készültek, a kommunisták pedig a hatalom mielőbbi megszerzésére. Ebben a feszült, zaklatott helyzetben adta át Vix alezredes az antant jegyét március 20-án: a Szatmárnémeti—Nagyvárad—

⁶⁷ Noske, Gustav (1868—1946): szociáldemokrata német politikus, miniszter.

Arad vonaltól keletre álló magyar csapatokat a demilitarizált övezet nyugati vonaláig vissza kell vonni! (Szeged, Békéscsaba, Debrecen is a kiürítés része.)

Az aznapi minisztertanácsi ülésen Károlyi tisztán szociáldemokrata, új kormány felállításában gondolkodott az anarchia és a bolsevizmus elkerülésére. 21-én azonban a Gyűjtőfogházban a kommunisták és a szociáldemokraták megállapodtak a két párt egyesítésében: létrejött a Magyarországi Szocialista Párt, a Tanácsköztársaság uralma következett. A rövid életű köztársaság elbukott. Az utódállamok területfoglalásai már a versailles-i békekonferencia előtt nagyjából kész helyzetet teremtettek.

Nem taglalom a Tanácsköztársaság történetét, mert a határokat már a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt kijelölték a bizottságok az osztrák határ kivételével. Renner, osztrák kancellár június 18-án jegyzéket nyújtott be a konferenciának: „...a bolsevik Magyarország kalandor politikájának veszélye szükségessé teszi Burgenland Ausztriához csatolását.” A „nagyok” döntését befolyásolta, hogy kompenzálni akarták a területéből veszítő Ausztriát (Dél-Tirol és Csehország németlakta területei) s megsegíteni az „éhező” kis államot. Július 11-én döntöttek: Ausztria megkapta Burgenlandot, vigaszt az Anschluss elmaradása miatt, s így söpörték le a csehszlóvak—jugoszláv korridor tervét. Ezt megelőzően dőlt el az Ipolyság és a Muravidék hovatartozása is. A Tanácsköztársaság kikiáltását a csehek Kárpátalja megszállására tudták kihasználni. Indokuk: így tudják megszüntetni az orosz bolsevikok, ill. a magyar kommunisták közötti kapcsolattartás lehetőségét.

A Tanácsköztársaság létrejötte megdöbbenetete a párizsi békecsinálókat, akik az első pillanattól kezdve a proletárdiktatúra mielőbbi felszámolásának lehetőségét keresték. Erőviszonyaik mérlegelése után úgy döntöttek, hogy ehhez a magyar bolsevikok ellen fellépő román hadsereget kell segíteni.

Kun Béla március 24-én Borghese herceg, olasz különmegbízottnak juttatta el jegyzékét. Ebben rögzítette, hogy „a Nép-

biztosok Tanácsa érvényesnek tekinti az előző kormányok által aláírt fegyverszüneti szerződést... és kész a népek önrendelkezési jogának alapján a területi kérdések megvitatására, és a területi sérthetetlenséget kizárólag ezen elvvel összhangban értelmezi... a kormány nagyon szívesen látna polgári és diplomáciai antantmissziót Budapesten”.

A jegyzéket megtárgyaló nagyhatalmak Wilson amerikai elnök javaslatára missziót küldtek Budapestre.

A békekonferencia megbízásából április elején Jan Christian Smuts⁶⁸ tábornok egy ajánlattal, de tárgyalási felhatalmazás nélkül érkezik Magyarországra. A Vix-jegyzék elfogadását a semleges zónák néhány kilométeres eltolásával ajánlja. Kun Béla hajlandó elfogadni az új demarkációs vonalat, ha a megszálló csapatok nem avatkoznak be az ország gazdasági és politikai viszonyaiba, s a románok visszavonulnak az 1918 november 13-ai demarkációs vonalra. Smuts csak fenntartás nélküli beleegyezést fogadhatna el, a küldetés eredménytelen marad. A tanácsköztársasági Magyarország nem számíthat a békekonferenciára történő meghívásra.

Április 16-án megindul a román, majd a cseh hadsereg támadása. A románok a Tisza elérésére kaptak parancsot. A székhely hadosztály leteszi a fegyvert a túlerő előtt, a románok átlépik a Vix jegyzék demarkációs vonalát, bevonulnak Szatmárnémetibe, Nagyváradra, Debrecenbe. A csehek elfoglalják Csapot és Munkácsot, itt találkoznak a román haderővel, amelynek egységei ápr. 30-án a szolnoki hídfő kivételével elérik a Tiszát. A csehek Miskolc, Eger és Salgótarján irányába nyomulnak tovább.

Kun Béla ekkor egy felhívást tesz közzé:

„A világ összes munkáspártjához.

A mai napon a következő jegyzéket juttattuk el a cseh—szlovák, a jugoszláv és a román kormánynak.

A magyar forradalmi tanácsok kormányának nevében van szerencsém önöknek bejelenteni, hogy az önök által megfogal-

⁶⁸ Smuts, Jan Christiaan (1870—1950): dél-afrikai tábornagy, miniszterelnök, a békekonferencia résztvevője.

mazott összes területi-nemzeti követelést fenntartás nélkül elismerjük. Önök követéseiket azon vágyukra alapozzák, hogy véget vessenek a több évszázados szolgaságuknak, amelyben a magyar uralkodó osztályok az önök népét tartották. Eképpen önök hitük szerint e népek érdekében és akaratuknak megfelelően munkálkodnak. A korábbi kormány nem fogadta el az önök javaslatát és kitarzott a történeti jog mellett, amely az új elnyomottak jogával szemben a régi elnyomottak jogát érvényesíti. Mi, kormányzásunk legelső napjától kezdve, szakítottunk ezzel az elvvel. Ismételten ünnepélyesen kijelentettük, hogy nem állunk a területi sérthetlenség elve alapján és ezennel közvetlenül is az önök tudomására hozzuk, hogy minden területi-nemzeti követelésüket fenntartás nélkül elismerjük. Ezzel szemben követeljük az ellenségeskedések azonnali megszüntetését, a belső ügyeinkbe való be nem avatkozást, és részünkről mi sem fogunk az önök ügyeibe avatkozni... a szabad átmenő forgalmat, a két ország gazdasági érdekeinek megfelelő gazdasági egyezmények megkötését.

Ezzel önöknek minden kívánsága teljesült. Nemzeti törekvéseik megvalósításához egyetlen csepp vért sem kell ontaniuk... mostantól kezdve nincs olyan nemzeti érdek, amely igazolhatná a háború folytatását... Belső berendezkedésünket személyes ügyünknek tekintjük. Úgy gondoljuk, hogy ilyen körülmények között azonnal békét köthetünk. Várom válaszukat."

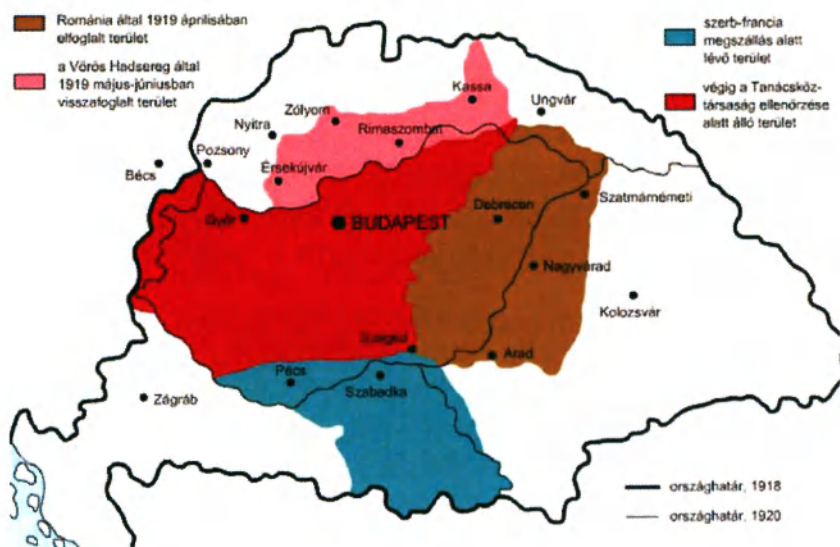
Csak a román hadvezetőség válaszolt, amely teljes leszerelést követelt, s további lehetetlen anyagi követelésekkel állt elő. Amíg ezek nem teljesíttetnek, hadseregük a Tisza vonalán marad.

A megtámadott Tanácsköztársaság ezt követően újabb és újabb munkásezredekert állított ki, szerelt fel, majd visszafoglalta Salgótarját, Miskolcot. Stromfeld Aurél vezérkari főnök tervei alapján megkezdődött a mintaszerűen vezetett északi hadjárat. Júniusban visszafoglalták Kassát, valamint a Felvidék középső és keleti részét, majd Bártfánál elérték a lengyel határt. Június 16-án kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot.

A sikeres felvidéki hadjárat hatására az antant június 7-én elküldte első jegyzékét. Ez egy olyan ígérvénnyel kezdődött, aminek a betartására nem került sor. „A szövetséges és társult kormányok rövidesen a párizsi békekonferencia elé kívánják idézni a magyar kormány képviselőit, hogy megismerjék Magyarország igazságos határaival kapcsolatos nézeteiket.” Egyúttal felszólítják a magyar kormányt a cseh—szlovákok elleni támadás beszüntetésére.

Kun Béla június 9-ei, Clemenceunak címzett válaszában meglegeggel értesül Magyarország tervezett meghívásáról. Sajnálattal állapítja meg, hogy a november 13-ai megállapodást megszegő csehszlovák, jugoszláv és román csapatok megtámadták az országot, s kinyilvánítja tárgyalási készségét az ellenségeskedések beszüntetésére.

A június 13-ai keltezésű második Clemenceau jegyzék közli a magyar—csehszlovák és magyar—román határokat véglegesként, s elrendeli a magyar csapatok visszavonását a megadott határok mögé. Egyúttal megígéri, hogy a román csapatokat visszavonják, amikor a magyar csapatok kiűrtik a Felvidéket.

A folytatás ismert. A magyar csapatokat visszavonták, a románok nem mozdulnak. A visszavonulás miatt demoralizált Vörös Hadsereg sikertelen támadását (Tokaj, Szolnok és Csongrád irányába) román ellentámadás követi, s a győztes románok augusztus 4-én bevonulnak Budapestre.

A trianoni béke

1919. január 18-án Versailles-ban nyitották meg a békekonferenciát. (1871. január 18-án ugyanitt, a Tükörteremben deklarálták a Német Császárság megszületését!)

27 állam vett részt, a veszteseket nem hívták meg, az utódállamok vezetői (Pasics⁶⁹, Benes, Bratianu⁷⁰) a tanácskozási résztvevői lehettek. A vezető szerepet a Tizek Tanácsa (Legfelső Tanács) játszotta, az öt nagyhatalom: USA, Franciaország, Anglia, Olaszország, Japán (a legutóbbi kivétel) miniszterelnökei és külügyminiszterei által. A „négy nagy”: Wilson⁷¹, Lloyd George,⁷² Clemenceau és Orlando⁷³.

Plenáris ülésre összesen 7 alkalommal került sor a 70 delegátus részvételével (az összes résztvevő állam képviselőivel), üléseik jegyzőkönyveit publikálták. A tényleges döntésekről készült jegyzőkönyvek 1942—47 között kerültek nyilvánosságra. A francia levéltári anyagok pedig csak az 1980-as évek végétől ismertek Magyarországon.

A határok kérdésével a Legfelső Tanács, a Külügyminiszterek Tanácsa és a határmegállapító bizottságok foglalkoztak. Wilson javaslatát, hogy a vesztesekkel is konzultáljanak, leszavazták.

A bizottságokban földrajz, történelem és katonai szakértők dolgoztak. Kevés idejük volt, egymástól függetlenül működtek,

⁶⁹ Pacics, Nikola (1845—1926): szerb miniszterelnök.

⁷⁰ Bratianu, Ion (1864—1927): román politikus, miniszterelnök.

⁷¹ Wilson, Thomas Woodrow (1856—1924): az USA 28. elnöke.

⁷² David Lloyd George (1863—1945): brit miniszterelnök 1916—1922 között.

⁷³ Orlando, Vittorio Emanuele (1860—1952): olasz politikus, miniszterelnök.

de tájékozottak, felkészültek voltak. (A „nagyokról” ugyanez nem állítható minden esetben.) Az 1918 januárjában meghirdetett wilsoni elvek a nemzeti összetartozás és a nemzeti önrendelkezés jogának alapján fogalmazódtak meg, de fokozatosan háttérbe szorultak, s a gazdasági, katonai, stratégiai érdekek érvényesültek.

A konferencia jegyzőkönyveiből pontosan nyomon követhetők az utódállamok területi követelései. A csehek a már megszállt Felvidéken és Kárpátalján kívül Sátoraljaújhely, Miskolc, a salgótarjáni szénmedence és a tokaji borvidék egy részére nyújtották be igényüket. Bár Benes maga is elismerte, hogy a Csallóközben⁷⁴ magyar többség él, minden esetben hamisítással vádolta a Monarchiában készített népesedési statisztikát. A magyar határok kérdésében ellentétek voltak Lloyd George és tanácsadói, illetve a Foreign Office⁷⁵ és szakemberei között — s az utóbbiak bizonyultak erősebbnek Csallóköz odaítélésében. Ekkor elemezte a határmegállapító bizottság hibás eljárását Lloyd George és figyelmeztetett. „Soha nem lesz béke Délkelet-Európában, ha a most létrejövő kis államok mindegyikének jelentős magyar lakossága lesz. Ezért én a béke vezérelvének azt venném, hogy amennyire lehetséges, a különböző népfajok kapják meg saját hazájukat, hogy az emberi szempont előzzön meg minden stratégiai, gazdasági vagy közlekedési szempontot, melyek rendszerint más módon is megoldhatók.”

A határok meghúzásánál a vasútvonalak megszerzése nagyon fontos volt a kisállamoknak. Az amerikaiak és az olaszok többször ellenezték a stratégiai szempontokat, s a nagy számú magyar családok elcsatolását Csallóköz esetében, amit végül megkaptak a csehek. A Felvidék déli része pusztán azért került Csehszlovákiához, mert ott haladt egy kelet-nyugati vasútvonal, s a Csallóköz biztosította az új folyami kikötő, Pozsony, s Komárom hátszögét. Az újonnan szerzett román területeknél szempont volt az észak—déli vasútvonal, mert ez kötötte

⁷⁴ Csallóköz: a Duna legnagyobb szigete.

⁷⁵ Foreign Office: brit külügyminisztérium.

össze a területet (Arad—Nagyvárad—Szatmár). Jugoszlávia stratégiai indok alapján szerezte meg Bácskát: ezzel a területtel védték a fővárost, Belgrádot.

Ausztria határaitól véglegesen döntöttek július 11-én. A többségében németajkú Sopron és környéke hovatarozásáról a gyenge Ausztria létrehozásában érdekelt olaszok közbenjárására engedélyezték a népszavazást, így a „leghűségesebb város” országunkon belül maradhatott. (1921. decemberi népszavazás.) A közhiedelemmel ellentétben Burgenlandot a saint germain-i békeszerződés ítélte oda Ausztriának, Trianon csak ráerősített.

A román határ megállapításánál három állam határának kijelölése volt a feladat: román—magyar, jugoszláv—magyar, román—jugoszláv. Románia Erdélyt, a Bánságot (Bukovinát), a Szeged—Orosháza—Békéscsaba—Debrecen vasútvonalat követelte, végcélként az 1916-ban megígérték megszerzését. Számíthattak az angol, francia támogatásra. Laroche, francia küldött: „Erdélyben megvan az a lehetőségünk, hogy a mérleget szövetségesünk, Románia javára, azaz ellenségünk, Magyarország kárára billentsük, de a Bánságban, ahol két szövetségesünk áll szemben egymással (román, szerb) ezt nem tehetjük meg.”

Az angol küldött: „Másképpen kell kezelni a román—jugoszláv és másképp a magyar etnikai problémákat... az utóbbi esetben természetesen szövetségesünket, Romániát s nem ellenségünket Magyarországot kell előnyben részesíteni.”

Problémát okozott a „nagyoknak” Románia különbékéje, ill. újbóli háborúba lépése. Mi legyen az 1916. évi ígéreteikkel? Az antant titkos egyezményeit az USA nem ismerte el, az olaszok elismerték, hiszen ők is hasonlót kötöttek. Az USA javaslata a magyar—román határt keletebbre tolta volna ki, (Szatmárnémeti, Nagyvárad, Arad, Temesvár magyar kézen maradt volna) s az etnikai szempontok mellett érvelt. A britek és franciák a stratégiai, gazdasági szempontokat tartották elsődlegesnek. Az olaszok tartózkodtak a konkrét javaslatlételtől, de érzékeltették, hogy a francia—angol javaslat közelebb áll hozzájuk, mint az amerikai. Bratianu román elnök a meg-

hallgatásán közölte, hogy 600 ezer magyar kerülne román fennhatóság alá. A területen valójában másfél millió magyar élt. Bratianu nem ódzkodott a tudatos hamisítástól, vádaskodástól sem. „Önök nincsenek jól informálva a román hadsereg szerepéről és a magyar provokációkról. Franchet d’Esperay egyáltalán nem ismerte a régió katonai és politikai helyzetét — önkényesen húzott egy vonalat, mely meghagyta a magyaroknak Erdély és Magyarország legrománabb részeit. A román arcvonal mögött a rend azonnal helyreállt... Károlyi megszervezte a bolsevizmus zászlaja alatt a román vidékek feldúlását... Mi jól ismerjük Károlyi grófot, az ő szövetségesei iránti barátsága nem az, aminek önök képzelik. Számunkra teljesen ismertek Károlyi kapcsolatai a bolsevistákkal, még azt is tudjuk, ki az a személy, aki az ő nevében Kun Bélával tárgyalt.” Ez a vaskos hazugság válasz volt Wilson véleményére, aki Bratianu szemére vetette: „...a fegyverszünet pillanatában Franchet d’Esperay tábornok kijelölt egy vonalat, amelynél a román hadseregnek meg kellett állnia. A románok azonban átlépték ezt a vonalat. Később kijelöltek egy másik vonalat. Ezt ugyanúgy átlépték a főparancsnok rendelkezései ellenére. Ez a második offenzíva buktatta meg Károlyit, aki az antant irányában barátságosabb magatartást tanúsított, mint bármely más magyar államférfi. Ekkor ragadta magához a hatalmat Kun Béla.”

Déli határainkról: a Délvidéket megszálló szerbek igénye a Dél-Dunántúl a Mecsekkel, Pécs és a környéki szénbányák, valamint a Babócsa—Iharosberény—Murakeresztúr—Szentgottárd vonal. Ezeket a területeket nem kapták meg, de mindent megtettek azért, hogy erre még a békekötés után is jogot formáljanak. 1921-ben a Pécsét, Baját és környékét még megszállva tartó szerbeket az antant felszólította, hogy vonuljanak ki! A kiürítést megelőzendő a szerbek kikiáltották a Baranyai-Bajai—Szerb—Magyar Köztársaságot, s ezt Jugoszlávia védnöksége alá helyezték. A magyar csapatok 1921. augusztus 22-én bevonultak Pécsre. Feltétel volt: ha a szerbek kivonulnak, mi is kiürítjük Nyugat-Magyarországot.

1919. május 8-án a Külügyminiszterek Tanácsa foglalkozott a magyar—román, a magyar—jugoszláv, a magyar—csehszlovák határral, s ezeket május 12-én minden megjegyzés és vita nélkül jóváhagyta.

A magyar békeküldöttség Apponyi Albert⁷⁶ vezetésével — Huszár Károly miniszterelnök búcsúztatta őket a pályaudvaron — 1920. január 14-én adta át megbízólevelét a győztes hatalmaknak. Ekkor derült ki, hogy az USA képviselője nincs a meghatalmazottak között, mert Wilson elnök a német békeszerződés után visszahajózott Amerikába, s 1919. december 9-én az USA küldöttsége is elhagyta a konferenciát elégedetlensége jeléül, ahol ettől kezdve csak megfigyelőként volt jelen. A békefeltételeket január 15-én kapták kézhez, 24 órájuk sem volt ezek áttanulmányozására. Január 16-án Clemenceau, Lloyd George, és Francesco Nitti, az új olasz kormányfő, valamint az amerikai és japán nagykövetek hallgatták meg Apponyi franciául és angolul elmondott, s a végén olaszul is összefoglalt beszédét. Lloyd George kérdésére válaszolva Apponyi bemutatta a Teleki Pál⁷⁷ és munkatársai által készített ún. „vörös térképet”, amelyen feltüntették az elszakított területeken élő magyarság arányát. A magyar békeküldöttség húsz jegyzékben mutatott rá a magyarsággal szembeni sérelmekre. Apponyi a történelmi Magyarország egysége mellett érvelt, ennek elutasítása esetén azt kérte, hogy az elcsatolni szándékozott területeken tartsanak népszavazást. A beszéd nemzetközi elismerést váltott ki, de érdemi változást nem hozott.

A magyar kormány elkészítette a békefeltételekre adandó válaszát, s azt február 12-én a Párizsba újra visszatérő küldöttség átadta az antant vezetőinek. A magyar javaslat arra irányult, hogy Horvátország kivételével minden olyan területről, amely a jelenlegi magyar határ és a békeszerződés által megjelölt területek között fekszik, népszavazás döntsön. Ezt

⁷⁶ Apponyi Albert, gróf (1846—1933): konzervatív politikus, vallás- és közoktatásügyi miniszter, a MTA tagja.

⁷⁷ Teleki Pál (1879—1941): földrajztudós, tanár, MTA tag, miniszterelnök 1920—1921, ill. 1939—1941 között.

az utódállamok azonnal megtámadták, s a „nagyok” sem akartak változást.

A britek azonban arra az álláspontra jutottak, hogy a magyar kérdésről mégis vitát kellene nyitni, hiszen a teljes népesség egyharmadát tervezik idegen uralom alá helyezni. Nitti is ellenezte, hogy közel 400 ezer magyar lakos kerüljön jugoszláv fennhatóság alá, s mint mondta: „Még a legyőzötteknek is joguk van az igazságos bánásmódra.” Lloyd George pedig így vélekedett: „Nem lesz könnyű megvédeni, s nem lesz béke Közép-Európában, ha utólag kiderül, hogy Magyarország igényei jogosak, hogy egész magyar közösségeket úgy adtak át Csehszlovákiának és Erdélynek (sic!), mint egy-egy marhacsordát, csak azért, mert a konferencia elutasította a magyar ügy megvitatását.”

A franciák ellenzése ellenére a Külügyminiszterek és Nagykövetek Tanácsa 1920. március 8-án visszatért a magyar ügyre. Lord Curzon angol külügyminiszter a franciákkal értett egyet, elutasította a magyar határok újratárgyalását, de lehetővé tette, hogy a határmegállapító bizottságok javaslatot tehessenek kisebb határmódosításokra, ha egyes határszakaszokat a helyszíni vizsgálatok során valóban igazságtalanak találnak. Ezt a lehetőséget azonban nem a békeszerződés szövegében, hanem egy külön kísérőlevélben hozzák a magyarok tudomására. Ez az ún. Millerand⁷⁸-féle kísérőlevél tehát nem francia, hanem angol kezdeményezésre született, s a francia kormányfő aláírása azért szerepel a dokumentumon, mert ekkor már ő volt a konferencia elnöke, Clemenceau helyett.

Ugyanezen hónapban némi változás következett be a francia közép-európai politikában. A francia külügyminisztérium új főtitkára, Maurice Palelouge tárgyalásokat kezdeményezett a magyar kormány megbízottaival. Ennek lényege egy lengyel—magyar—román szövetségre támaszkodó francia törekvés, mely gazdasági behatolásukat segítené elő a térség-

⁷⁸ Millerand, Alexander Etienne (1859—1943): francia szocialista politikus, külügyminiszter, miniszterelnök, majd 1920—1924 között köztársasági elnök.

ben. A támogatás fejében a magyar békedelegáció részben területi és gazdasági kedvezményeket kért: így népszavazást a Felvidék déli részén, Bácska Ferenc József-csatornától északra levő területén, Burgenlandban, Bánságban, Partiumban, Románián belül pedig autonómiát az erdélyi magyar, szász és székely lakosságnak. Később Szepes, Sáros és Zemplén vármegyét és Kárpátalját. Ezek fejében francia kézbe került volna a MÁV, a Hitelbank és egy Csepelen megépítendő kereskedelmi kikötő. Miután azonban a béketárgyalás végleges szövegét a bizottság május 6-án megkapta, s abban semmi nem változott a januárban megismertekhez képest — az ügy véget is ért. Sem komoly, sem kiérlelt nem volt a francia szándék.

Május 16-án Apponyi a békekonferencia elnökének jegyzékben jelentette be a magyar békeküldöttség lemondását. A Simonyi—Semadam-kormány kijelölte Benárd Ágoston népjóléti minisztert és Drasche Lázár Alfréd rendkívüli követet és meghatalmazott minisztert a szerződés aláírására.

A történelmi Magyarország területe (Horvátország nélkül) 282 000 km²-ről 93 000 km²-re zsugorodott. 18 milliós lakossága 7,6 millióra csökkent. Határainkon túlra, kisebbségi létre kényszerült 3,5 millió magyar. Az utódállamok közül Csehszlovákia 61 ezer km²-t, Románia 103 ezer km²-t, az SHS Királyság 20,5 ezer km²-t, Ausztria 4 ezer km²-t, Olaszország 21 km²-t, Lengyelország 589 km²-t kapott. Hadsegeregünk létszámát 35 ezer főre korlátozták. A később megállapítandó összegű jóvátételt 30 éven át kell fizetnünk. Önmagában a Romániához csatolt terület nagyobb volt, mint a Csonka-Magyarország, s a románság aránya 1910-ben ugyanúgy 54% volt, mint a történelmi Magyarországon a magyaroké.

A békediktátum megszüntette az Osztrák—Magyar Monarchia és a történelmi Magyarország gazdasági egységét, s megváltoztatta az ország gazdasági szerkezetét. A Kárpátok vonulata (Felvidék, Kárpátalja, Erdély) a bányákkal együtt, az alföldek jelentős része (Kisalföld északi része, Bácska, Bánát, Fertő-tó vidéke) határon túlra került. Szén, fa, vasérc nyers-

anyagforrások is határon kívülre. A településszerkezet torzult, az iparvidékeken található nagyvárosokat (Pozsony, Brassó, Temesvár, Nagyvárad, Újvidék) elcsatolták. Budapest vonzáskörzete megnőtt, ahogy a népsűrűség is. A mezőgazdasági területek elcsatolásával az erdők, hegyi legelők nagy része elveszett. Megszűnt az egységes piac, a munkaerő, a tőke és áru szabad áramlása, a megcsonkított gazdasági életet a környező országok protekcionista gazdaságpolitikája rontotta. A vasúthálózat, kereskedelem jelentős útvonalai határon túlra kerültek.

A magyar nemzetgyűlés 1921. július 26-án becikkelyezte a Trianonról szóló törvényt.

Nyugat-Magyarországot át kellett adni Ausztriának. A reguláris katonaság el is hagyta a területet. Az osztrák csendőrség azonban ezt nem tudta átvenni, mert Prónay Pál⁷⁹, Héjjas Iván⁸⁰, Ostenburg Gyula⁸¹ szabadcsapatai bevonultak a területre, s itt Prónay „alkotmányozó nemzetgyűlést” rendezett Felsőőrött s Nyugat-Magyarországot Lajtabánság néven önálló tartománnyá kiáltotta ki 1921 októberében. Olasz közvetítéssel végül a probléma megoldódott, a területet Sopron és környéke kivételével átadtuk Ausztriának, ezért ők beleegyeztek a soproni népszavazásba. Ezzel zárult a trianoni béke eseménysorozata.

A békekötés sokkhatást váltott ki Magyarországon.

Gondolkodni pedig később kezdtek a döntéshozók oldalán:

Charles Tisseyre képviselő: „...Szétszakítottak egy nemzetet, amely politikai, közigazgatási egységét tíz évszázadon át megtartotta, azzal a kifogással, hogy különböző népekből áll. Mit tettek ezek után? Alkottak három új államot, még vegyesebb népességgel, mint amilyen a magyarországi volt. Szétrombolták egy életerős, egészséges ország politikai és gazdasági

⁷⁹ Prónay Pál (1875—1944 v. 1945): alezredes, különítményes parancsnok a fehérterror idején.

⁸⁰ Héjjas Iván (1890—1950): katonatiszt, a nyugat-magyarországi szabadcsapatok egyik parancsnoka, különítményes.

⁸¹ Ostenburg Gyula (1886—1944): különítményes katonatiszt.

egységét és romjaiból új államokat alkottak, melyek messze állnak az előző egységtől... Trianonnal Magyarországot ismét Németország karjaiba sodortuk.”

Foch⁸² francia marsallnak lett igaza: „Ez nem béke, csupán fegyverszünet húsz évre.”

Mit kezdhünk ma Trianonnal?

Tudomásul kellene vennünk azt a tényt, hogy minden nép életében vannak s lehetnek olyan szakaszok, amikor nála na-

A triani békeszerződés területi és demográfiai következményei 1920, (1924)

gyobb erők érvényesülnek. Ilyen volt pl. a 150 évig tartó török megszállás, vagy az 1956-os forradalom leverése. Mindig lehet felelősöket keresni, bűnbakokat találni, de a józan érte-

⁸² Foch, Ferdinand (1851—1929): francia marsall, a szövetséges hadseregek főparancsnoka.

lem azt diktálná, hogy inkább a történetek tanulságait próbáljuk megvonni, még akkor is, ha ez saját hibáink, mulasztásaink kimondását jelenti. A dualizmus korának vezető politikai garnitúrája nem ismerte fel, hogy a nemzetiségek akarata mekkora erőt jelenthet, pedig 1848—49 példája erre inthette volna őket. A korszak egészének politikai életét a közjogi kérdés (viszonyunk Ausztriával) uralta, s az erről folyó terméketlen viták elterelték a figyelmet a társadalom valós problémáiról: földkérdés, nemzetiségi kérdés, választójog. Így ezek egyszerre, s egy vesztes háború utáni forradalom során jelentkeztek. A hatalmon lévők nem folytattak érdemi párbeszédet a nemzetiségekkel, s nem próbálták meg ellensúlyozni a külföldön folytatott velünk szembeni ellenséges propagandát sem. Az érdemi párbeszéd hiánya, s a hivatalos politikát bírálók, ellenzők ellenségként történő kezelése soha nem segítheti elő a problémák megoldását. Ahogy a nacionalizmus egészségtelen szítása sem, mert az napjainkban is jelen van.

S az utóbbira egy példa. 2016-ban Szíjjártó Péter magyar külügyminiszter megtiltotta a külügyminisztérium tisztségviselőinek, hogy a december elsejei román nemzeti fogadáson részt vegyenek. (Erdély Romániához csatolásának deklarált napja). Băcescu, volt román miniszterelnök erre így reagált: „...az egyedüli válaszlépés Románia számára, hogy kitiltsa területéről a magyar nagykövetet és visszahívja külképviseletét Budapestről. E nélkül ezek a politikai kalandorok nem értik meg, hogy Románia határa a Tiszáig tart. Isten óvjon benneteket, budapesti demagóg politikusok, hogy erre emlékeztessünk”.

Túl egyszerű és igazságtalan is lenne Károlyi nyakába varrni Trianont. Jó szándékú, naív, s gyenge politikus volt, de semmiképpen nem „áruló”, ahogy ma sokan elkönnyvelik. Adós marad a könnyen ítélkező utókor a kérdés megválaszolásával: az adott körülmények között ki, milyen formátumú politikus kellett volna a felbontásra ítélt ország élére, ki tudta volna meggátolni mindazt, ami bekövetkezett? Kivételes helyzet volt, túl nagy erők sodrába kerültünk mozgástér nélkül.

Ezzel együtt nehezen magyarázható, minden körülményt figyelembe véve, hogy a valóban elhibázott katonapolitika (Linder 9 napos ténykedése) ellenére az ország képtelen volt számottevő katonai erőt kiállítani. S le kell számolni azzal az illúzióval is, hogy képesek lettünk volna megvédeni a folyamatosan szűkülő határainkat!

Ma a Székely Nemzeti Tanács az autonómiáért küzd, amit a nemzetiségek követeltek maguknak korábban. Illúzió vagy reális cél ennek elérése? — ez még a jövő válaszára vár.

Ha mai határainkat átlépjük, magyarlakta területeken járunk, mindig velünk lesz az érzés és tudat, hogy ez a miénk volt. Ez nem lesz felejthető.

A múltat azonban egyszer le kell zárni, s az nem önfeladást jelent. A magyar közgondolkodástól még idegen a sérelmeinket felejteni akaró szándék, pedig ez terméketlen, nem vezet sehova. A múltat nem tudjuk megváltoztatni, de kereshetjük az együtt gondolkodás lehetőségét. Ahogy azt a Charta XXI Mozgalom teszi. Surján László kereszténydemokrata politikus, volt miniszter, országgyűlési képviselő, európai parlamenti képviselő 2013-ban egy szlovák hetilapban bocsánatot kért a szlovákoktól az erőszakos magyarosítás, valamint más, a szlovákokat ért sérelmek miatt. Az újság szlovák főszerkesztője korábban igazságtalanságnak nevezte a trianoni döntést és a Benes-dekrétumokat. Az elmúlt két-három évszázadban kölcsönösen sértettünk és sérültünk — állapítja meg a dokumentum. A kölcsönös megértést, egymás megismerését, a közeledést gátolja, hogy több országban léteznek szélsőséges, a szomszéd népek elleni hangulatkeltéstől szavazatokat remélő pártok, pedig egymással tusakodva Európa peremére szorulunk. Még erős a sérelmek megtorlása utáni vágy, s hiú remény, hogy egy külső erő igazságot szolgáltat nekünk. Mi azt szeretnénk, ha a nyitottság és kiengesztelődés szelleme átjárná az egész társadalmat, megjelenne az iskolai tankönyvekben. Jöjjön egy előítéletek nélküli új nemzedék, és építsen szebb, békésebb világot a múlt fájdalmas köveiből. A franciáknak, németeknek sikerült, nekünk is sikerülni fog.

A nemzeti összetartozás alapján meg kell védenünk a kisebbségben élő magyarok jogait, s megadni nekik mindent, ami a boldogulásukat elősegítheti. Most ez a legtöbb, amit tehetünk. Nincs más gyógyír Trianonra.

FORRÁSOK JEGYZÉKE

- Ablonczy Balázs: *Nem biztos, hogy Trianon másként ne következett volna be — Év eleji interjú.* Trianon 100 Kutatócsoport, Budapest, 2020. január 2.
- Ádám Magda: *Nagyhatalmi elképzelések a trianoni határokról.* História, 2014. október.
- Bánffy Dezső: *A magyar nemzetiségi politika.* Bp., 1903. (MTDA)
- Beksics Gusztáv: *A magyar faj terjeszkedése és nemzeti konszolidációnk.* Bp., 1883. (MTDA)
- Beksics Gusztáv: *Magyarosodás és magyarosítás.* Bp., 1893. (MTDA)
- Bryan Cartledge: *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével.* Bp., Rubicon Ház Kft.
- Dévavári Zoltán: *Oktatáspolitikai a Délvidéken. A magyar iskola-rendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918—1925). Történelemtanítás (LIII). Új folyam IX., 2018. 3—4. szám.*
- Egyezzünk ki a múlttal! Műhelybeszélgetések történelmi mítoszokról, tévhitekről.* Szerk.: Lőrinc László. Történelemtanárok egylete honlap. Bp., 2010.
- 1000 év törvényei.* Digitális Tankönyvtár.
- Fülöp Mihály—Sipos Péter: *Magyarország külpolitikája a XX. században.* Bp., 1998. Avlo.
- Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéből. 1918—1932.* Bp., Akadémiai Kiadó, 1993—1995. I—II. kötet.
- Galántai József: *Háború és békekötés (1914—1920).* Bp., 1992. IKVA
- Galántai József: *A trianoni békekötés.* Bp., Gondolat, 1990.
- Gergely Jenő: *A magyarországi forradalmak (1918—1919).* Bp., 1992. IKVA
- Grünwald Béla: *Felvidék. 1878* (MTDA)
- Hanák Péter: *Magyarország a Monarchiában.* Bp., 1975.
- Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság.* Bp., 2018. Jaffa Kiadó.
- A XX. század magyar beszédei.* Kaposvár, 2007. Agave könyvek.

- Jászi Oszkár: *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*. Bp., 1986. Gondolat Kiadó.
- Juhász Nagy Sándor: *A magyar októberi forradalom története*. Bp., 1943. Cserépfalvi.
- Julier Ferenc: *1814—1918. A világháború magyar szemmel*. Bp., 1933. Magyar Szemle Társaság.
- Katus László: *A lex Apponyi*. Rubiconline 2015/2.
- Károlyi Mihály: *Hit, illúziók nélkül*. Bp., 1982. Európa Kiadó.
- Kecskés D. Gusztáv: *A trianoni békeszerződés kelet-közép-európai háttere a francia külpolitika perspektívájában*. Kisebbségkutatás 2010/2. szám.
- Litván György: *Trianon felé*. Bp., 1998. Történettudományi Intézet.
- Magyarország története. 1890—1918. I—II.* Főszerk.: Hanák Péter. Bp., 1978. Akadémiai Kiadó.
- Magyarország megítélése az első világháború előtt*. História 1990/03.
- Magyarország a XX. században*. MEK
- A modern Magyarország 1848—1896. A magyar nemzet története*. Bp., 1898.
- Miroslav Michela: *Trianon labirintusaiban. Történelem, emlékezetpolitika és párhuzamos történetek Szlovákiában és Magyarországon*. Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete MTA, Békéscsaba—Budapest. Múltunk 2017/12.
- Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Bp., 2002. Osiris Kiadó.
- Ormos Mária: *Padovától Trianonig. 1918—1920*. Bp., 1984. Kossuth Könyvkiadó.
- Országgyűlési dokumentumok. Képviselőházi naplók. Az 1890-es évek kötetei*.
- Raffay Ernő: *Trianon titkai*. Bp., 1990. Tornado.
- Révész Tamás: *Nem akartak katonát látni?* Bp., 2019. Történettudományi Intézet.
- Salamon Konrád: *Nemzeti önpusztítás, 1918—1920*. Bp., 2001. Korona Kiadó.
- Sorsdöntések*. Szerk.: Gerő András. Bp. Göncöl Kiadó.

Szabó Viktor: *Háború és diplomácia Magyarországon. 1918—1919.* MEK.

Szakály Sándor: *A magyar haderő kérdése 1918—19-ben.* Rubicon, 2010. június.

Szarka László: *Az államegység és a nemzetiségi jogegyenlőség dilemmái. Az 1867. évi kiegyezés nemzetiségpolitikai következményeinek története.* Kisebbségkutatás. 20/3pp. 7—34. 2017.

Történelmi atlasz a középiskolák számára. Bp., 1989. Kartográfiai Vállalat.

A trianoni békeszerződés területi és demográfiai következményei 1920 (1924) c. térkép. www.1914-1918.btk.mta.hu/component/tags/tag/terkep.

<http://tortenelemcikkek.hu/node/787>

